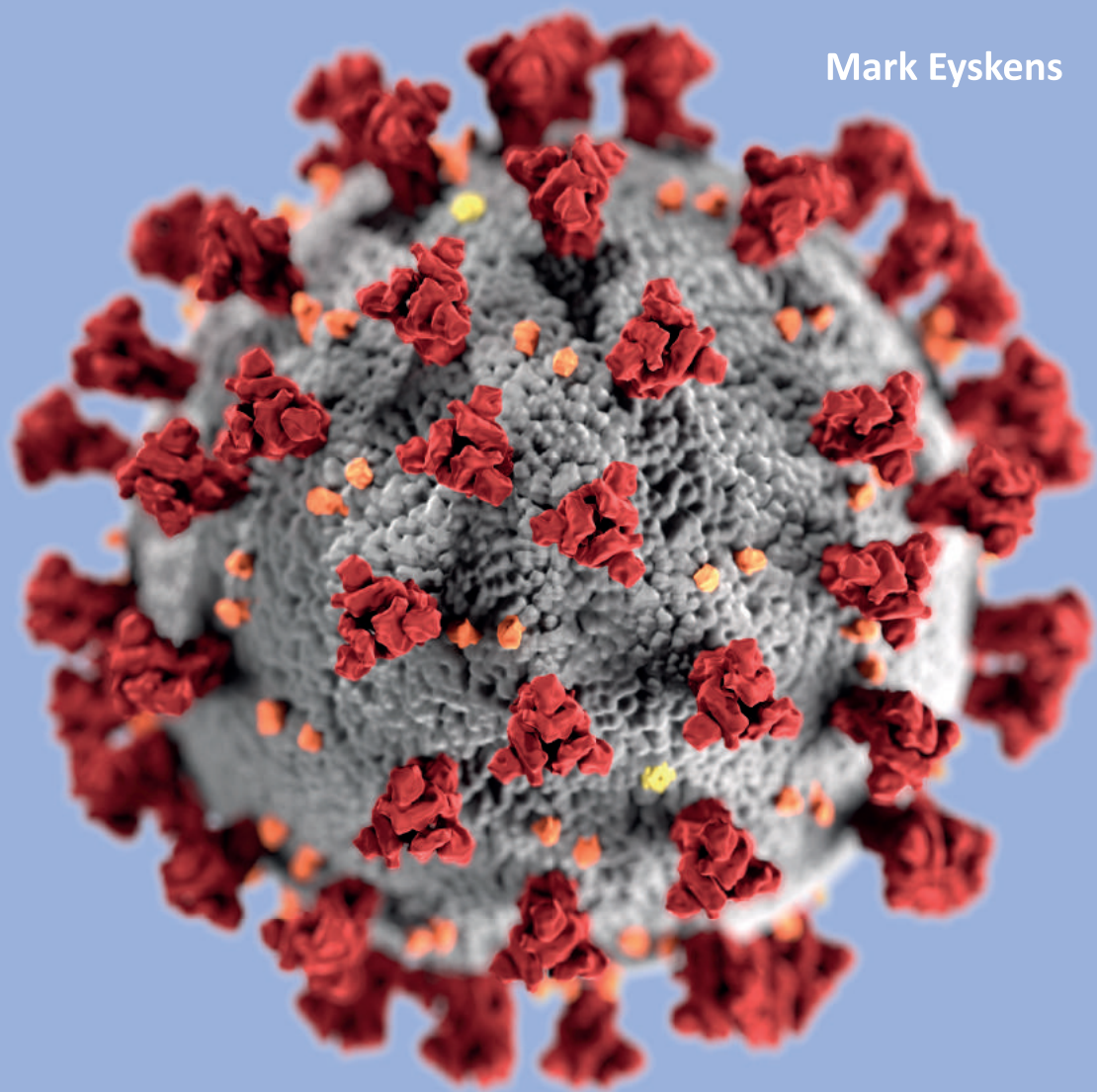

ALS EEN VIRUS DE MENSHEID GIJZELT

OORZAAK EN GEVOLGEN VAN DE CORONACRISIS

Mark Eyskens

KVAB STANDPUNTEN

65

Koninklijke Vlaamse Academie van België
voor Wetenschappen en Kunsten - 2020

ALS EEN VIRUS DE MENSHEID GIJZELT

OORZAAK EN GEVOLGEN VAN DE CORONACRISIS

INHOUD

Samenvatting	6
Executive summary	8
Voorwoord.....	10
Niet eens een levend wezentje	14
Pandemieën.....	16
Waar komt het virus vandaan?	19
Een menselijke catastrofe.....	22
Een economische ramp	26
Breuklijn in de geschiedenis?	28
Een grondig gewijzigd beleid.....	30
Naar een grotere economische onafhankelijkheid?	42
Meer Europa	46
Dit zijn de uitdagingen voor Europa	50
1. Een echte Europese begroting	50
2. Geen Europese democratie zonder taxing power	50
3. Een echt Europees Parlement.....	51
4. Een Europese kieskring	52
Samengevatte aanbevelingen voor een anti- en post-corona-strategie.....	53
Corona als beschavingstest.....	55

Samenvatting

De coronacrisis is een ongeziene beproeving voor de mensheid. Vanaf januari 2020 verspreidde het virus zich vanuit de Chinese stad Wuhan over de hele wereld. Het aantal besmettingen en de dodentol stegen pijlsnel, ook in België. Overheden namen drastische maatregelen, daarin bijgestaan door virologen. De besmetting kondigde ook een economische ramp aan. Er wordt massaal tijdelijke werkloosheid ingevoerd en bedrijven en sectoren krijgen aanzienlijke solvabiliteitssteun.

In laboratoria over de hele wereld wordt druk gezocht naar een preventief vaccin en een curatief geneesmiddel. Vragen rijzen in verband met de verdeling op de wereldmarkt, zodra een eerste vaccin zal kunnen worden toegediend. Andere grote gevaren dreigen, zoals AMR of *anti-microbial resistance*. En als we de klimaatopwarming niet efficiënt kunnen beheersen, zal waarschijnlijk het leven op aarde nog veel grondiger wijzigen en aangetast worden. Het valt nu al niet uit te sluiten dat de verspreiding van COVID-19 het onrechtstreekse gevolg is van de opwarming van het klimaat. Daardoor werd op korte tijd de biodiversiteit ongeveer gehalveerd, zodat het coronavirus voor zijn ontwikkeling niet langer terecht kon bij dieren en op zoek moest naar een andere gastheer. Vandaar de noodzaak om een veelzijdig anticoronabeleid ook te integreren in een alomvattend klimaatbeleid. Een tip voor de Green Deal van de Europese Unie.

We zullen alvast met z'n allen na het einde van de coronacrisis – als er een efficiënt vaccin is gevonden dat ook kan worden toegediend – heel wat grondige wijzigingen in werken en leven moeten aanleren.

Een sociaal, of beter maatschappelijk, pact dringt zich op waarin het gezondheidspersoneel in ruime zin beter wordt beschermd en meer wordt erkend, ook via de verloning, net als alle andere mensen die vitale functies vervullen en ondergewaardeerd worden. Het gezondheidsbeleid kan ook efficiënter, meer bepaald in de woonzorg. De sociale zekerheid, een monument van solidariteit, moet worden versterkt en voor bepaalde aspecten hervormd. Overdreven ongelijkheid en discriminatie moeten worden weggewerkt. Het overheidsbeleid moet worden uitgewerkt en uitgevoerd samen met wetenschappelijke experts. Hieruit kunnen in een complex land als België ook lessen worden getrokken voor andere beleidsdomeinen van socio-economische aard en op het vlak van de werking van de instellingen. De digitalisering van de maatschappij zal zeer sterk toenemen, onder meer door de toename van het telewerken. De invloed op de mobiliteit, de wooncultuur en de administratieve bouwarchitectuur zal groot zijn. Veel werknemers zullen ook zelfstandigen worden.

De economische storm die het bedrijfsleven een aantal jaren zal teisteren moet ook worden gefinancierd door innovatieve initiatieven van de Europese Unie. Zo

niet zal de publieke opinie zich steeds meer afkeren van Europa. Er moet vermeden worden dat nationale lidstaten virtueel failliet gaan, met begrotingstekorten van meer dan 10 tot 15% van hun bruto nationaal product. De rol van de overheid, zowel nationaal als Europees, moet worden versterkt en J.M. Keynes zal opnieuw tot leven worden gewekt. *Deficit spending* wordt onvermijdelijk en zal voor een deel monetair gefinancierd worden. Die schuldopbouw blijft beheersbaar zolang de rentevoeten rond nul procent schommelen. Europese steun aan onze bedrijven is ook essentieel om te vermijden dat ze voor een spotprijs in handen komen van buitenlandse overnemers, meer bepaald uit China. Ook de principes van fair trade moeten worden versterkt. Op Europees vlak is er steeds meer Europa nodig. De Economische en Monetaire Unie moet worden uitgebreid met een begrotingsunie en door de toekenning van *taxing power* aan het Europees Parlement. Hierdoor zullen de nationale regeringen hun belastingen kunnen verlagen. Verondersteld wordt daarbij uiteraard dat een aantal bevoegdheden die nu nog nationaal zijn, worden overgeheveld naar de Europese Commissie en het Europees Parlement.

De coronacrisis is een beschavingstest en confronteert ons met meer vraagtekens dan uitroepetekens. De ethische dimensie van de oplossingen die worden uitgewerkt mag niet worden verwaarloosd. De crisis kan ook heilzame gevolgen hebben als ze tot meer medemenselijkheid zal leiden.

Executive Summary

The Corona crisis is an unseen ordeal for humanity. Spreading worldwide from the Chinese city of Wuhan from January 2020 onwards, COVID-19 is gradually plaguing the world. Infections and death toll have climbed steeply, also in Belgium. Governments, assisted by virologists, take drastic measures. The current wave of contaminations also heralds an economic disaster, massive temporary unemployment and important solvency problems for companies and sectors. Laboratories all over the world are looking for a preventive vaccine and a curative medicine. Questions arise regarding the distribution in the world market when a first vaccine becomes available. Other major dangers are imminent, such as AMR or anti-microbial resistance. Global warming, if we cannot control it efficiently, is likely to change and affect life on Earth even more profoundly. It cannot be ruled out that the spread of COVID-19 is indirectly the result of global warming. As in a short period of time biodiversity on earth has approximately been halved, the corona virus could no longer rely on animals for its development. As a result, it had to look for another host. Hence the need to integrate an efficient anti-corona strategy into a comprehensive climate policy. A hint for the Green Deal of the European Union.

After the end of the corona crisis - which can only occur if an efficient vaccine is found and administered - a lot of profound changes in lifestyle and work habits will have to be introduced.

A social pact is required, which can be better referred to as a "societal contract", in which healthcare workers in the broad sense of the term will be better protected and recognized, also through better pay. Health policy can be more efficient, in nursing homes in particular. All persons carrying out vital tasks in our society should get more recognition also financially. Social security, this monument of solidarity, must be strengthened and reformed in certain aspects. Different kinds of inequality and discrimination must be eliminated. Government policy must be worked out and implemented in cooperation with scientific experts. Lessons can be learned from this method with regard to other policy areas of a socio-economic nature and with regard to the functioning of the institutions in a complex country such as Belgium. The digitization of society will increase very strongly, including teleworking, with a major impact on mobility, lifestyle and even administrative building architecture. Many former employees will become self-employed.

The economic storm that will plague business for a number of years must also be financed by innovative initiatives from the European Union. If not, public opinion in Europe will increasingly turn against the European Union. National member states should also avoid near-bankruptcy, even if this means allowing budget deficits above 10-15% of their GDP. The role of government, both national and European, should be strengthened and the legacy of J.M. Keynes will come

alive again. Deficit spending will become inevitable and will be partly financed monetarily. Debt build-up remains manageable as long as interest rates fluctuate around zero. European support to our companies is also essential to prevent them from falling into the hands of foreign buyers, Chinese foremost among them, at a bargain price. The principles of fair trade need to be strengthened. At the European level, more and more Europe is needed. The monetary union must be expanded with a budgetary union and with the granting of taxing power to the European Parliament. This will allow national governments to reduce their own taxes. Evidently, in such a constellation, a number of powers that are still national today will have to be transferred to the European Union and to the European Parliament. The corona crisis is a test of civilization and confronts us with more question than exclamation marks. The ethical dimension of the practical solutions should not be neglected. The current crisis can also have beneficial effects, if it leads to more humanity.

Voorwoord

De reeks Standpunten van de Academie is een bijdrage tot een wetenschappelijk onderbouwd debat over actuele maatschappelijke en artistieke thema's. De auteurs, leden en werkgroepen van de Academie schrijven in eigen naam, onafhankelijk en met volledige intellectuele vrijheid. De goedkeuring voor publicatie door een of meerdere Klassen van de Academie waarborgt de kwaliteit van de publicatie. Dit Standpunt werd goedgekeurd voor publicatie door de Klasse van de Menswetenschappen op 21 mei 2020.

Het coronavirus heeft een soort van wereldbeving veroorzaakt die de hele mensheid gijzelt en bedreigt in haar existentiële waarden: gezondheid, welvaart, welzijn, menselijke contacten. Over de vragen hoe, waar, wanneer het virus is ontstaan en wie hiervoor verantwoordelijk is wordt een verbale koude oorlog gevoerd door grote mogendheden. De waarheid is immers onverdraaglijk en moet worden bestreden. Maar groot blijft de verwondering over de vernietigende macht van een minuscuul klein virusje dat niet eens een levend wezen is. Inmiddels werd de epidemie in de kortste tijden een pandemie. De zorgsector werd in de meeste landen zwaar op de proef gesteld, maar kon gelukkig rekenen op de grote toewijding van het verzorgend en medisch personeel. Ongeveer tienduizend doden en drie maanden later blijkt in ons land het onheil wat af te nemen, ofschoon deskundigen een tweede golf verwachten. Andere, minstens even grote gevaren dreigen, zoals AMR, *antimicrobial resistance*. Inmiddels wordt het economische puin zichtbaar, en wordt het steeds groter. Mensen verliezen hun werk en al dan niet hun toekomstperspectief.

In bittere coronatijden moeten wij niet langer de uitroepstekens van het grote gelijk uitzetten, maar veeleer de vraagtekens zaaien van onze onzekerheden en aarzelende pogingen om er het beste van te maken. Leren wij lessen uit de COVID-19-besmetting? Van de filosoof G.F. Hegel hebben we alvast geleerd dat de enige les die de mensen trekken uit de geschiedenis erin bestaat dat mensen geen lessen trekken uit de geschiedenis.

We zullen alvast anders moeten gaan leven, werken, leren, contacten leggen, overleggen, vieren met vrienden, op reis gaan, denken en omgaan met onze leefwereld. De darwinistische evolutiewet wordt gewijzigd: niet de egoïstische struggle for life van het individu of de groep maar het samen medeleven zal ons laten overleven. Twee prioriteiten dienen zich met extreme dringendheid aan: de zieke mens optimaal verzorgen en genezen, en tegelijk de ziekte zelf maximaal proberen te bestrijden door curatieve medicijnen en preventieve vaccins ter beschikking te stellen van de mensheid, in de hoop dat er geen strijd ontstaat over de vraag wie zich het vaccin monopolistisch mag en kan toe-eigenen. Ook in het bestuur van de samenleving, zeg maar de politiek, zou het er anders aan toe moeten gaan. Met het liefst minder gekibbel in vooral mediatiek uitgevochten

toernooien waarin de apodictische uitroepstekens van het grote gelijk worden omgesmeed tot speren om de tegenstrevers van de andere partij te doorboren. Dat de coronacrisis erin geslaagd is voldoende Belgische politieke partijen ertoe aan te zetten een minimale minderheidsregering maximaal te steunen, zelfs met de toekenning van volmachten, mag een mirakel heten.

Hoe democratisch omgaan met het bestrijden van een coronacrisis? Dat blijft alvast de vraag, in de wetenschap dat de democratie het doelmatige beheer beoogt van meningsverschillen, waarbij de meerderheid altijd gelijk heeft, ook al heeft ze ongelijk. In deze coronatijden wordt er bij de voorbereiding en de uitwerking van het beleid voor het eerst zo zichtbaar een beroep gedaan op experts – meestal virologen – die het waarheidsgehalte van de politieke besluitvorming hebben verhoogd dankzij de geloofwaardigheid van de wetenschap. Wellicht moet deze methodologie ook worden toegepast op andere beleidsterreinen, al zijn ook vakdeskundigen niet noodzakelijk onfeilbaar. Stilaan wordt duidelijk dat men, om het vertrouwen in de politiek te herstellen of te behouden, die politiek tot op zekere hoogte zou moeten 'depolitiseren' en meer grondvesten op vormen van participatieve democratie.

Waarom moeten zoveel mensen zoveel lijden? En hoe gaan wij om met de vervelende wet van de entropie, de wet van de wanorde die stelt dat alles uiteindelijk bestemd is om te vervallen in chaos, in te storten, te ontbinden en uiteindelijk dood te gaan? Met stamelende pogingen tot weifelende antwoorden op deze kwestie werden al talloze boeken en geschriften gevuld, waarin ook de metafysica niet werd geschuwd. Laten we ons maar troosten met de inzet voor en de toewijding aan de lijdende mens. In de zorg kunnen ook veelzijdige ethische problemen rijzen als de keuze moet worden gemaakt tussen het al dan niet redden van het leven van een oudere persoon, waardoor jongere mensen minder snel kunnen worden behandeld. Wat is de waarde van een mensenleven? Heeft dit een minimale en maximale prijs?

Essentieel is dat meer wetenschap en vooruitgang in dienst worden gesteld van meer medemenselijkheid en meer solidariteit. Vandaar de noodzaak van wat men een nieuw 'sociaal pact' noemt. Beter gezegd: een 'maatschappelijk contract' waarin zieken van alle leeftijden maar vooral de gezondheidszorgers in al hun taken voldoende worden erkend en beschermd, ook op materieel gebied. Ongelijkheden moeten worden weggewerkt en discriminaties uitgebannen. Hopelijk zal nu eindelijk door iedereen worden erkend welk uniek monument van interpersoonlijke solidariteit ons stelsel van sociale zekerheid is. En dat het niet mag worden afgebouwd, maar integendeel moet worden afgestemd op nieuwe en andere noden.

De werking van het onderwijs, het bedrijfsleven en de arbeidsmarkt in het algemeen zal moeten worden herbekeken in het licht van de voortschrijdende digitalisering van de samenleving, telewerken en toepassingen van de artificiële

intelligentie. De rol van de overheid zal opnieuw moeten toenemen, op diverse gebieden. De disfuncties van het Belgische systeem werden tijdens de crisis zichtbaar toen bleek dat negen federale en regionale ministers bevoegd waren voor de gezondheidssector en meer dan half zoveel voor de bestelling en bedeling van de mondklappers. Er waren daarnaast nog veel belangrijker voorbeelden van gebrekkige beleidsefficiëntie. Na de coronacrisis zal uiteraard op het hoogste niveau moeten worden nagedacht over de verbetering van de werking van de Belgische instellingen.

De economische rampspoed die zich aandient, moet worden ingedijkt en teruggedrongen met zeer aanzienlijke financiële overheidssteun die de solvabiliteit, het investeringsbeleid, de herstructurering en de tijdelijke werkloosheid van en in zeer veel bedrijven financieel mogelijk moeten maken. Hoge begrotingstekorten van circa 10% van het bruto nationaal product en een sterke stijging van de overheidsschuld worden dan onvermijdelijk. Met grote verwachting mogen we ook uitkijken naar steun vanuit het Europese herstelfonds dat uitzonderlijk tekorten van de monetaire financiering niet mag uitsluiten via *deficit spending*. J.M. Keynes herleeft: het aanzwengelen van de vraag en het aanbod is van vitaal belang in deze tijd van virale agressie. Dat moet ook leiden tot een diepgaande reflectie over de rol van geld, dat eigenlijk maar een tussengoesd is, een reken-, ruil- en betaalmiddel. Ook de betekenis van de openbare schuld moet opnieuw worden ingeschat, zolang de rentevoeten ongeveer gelijk zijn aan nul procent.

Een evidentie dringt zich op die zo oogverblindend is dat sommigen ze niet zien of willen zien: voor een diepgaande en blijvende oplossing is 'meer Europa' nodig, waardoor de Economische en Monetaire Unie – op zichzelf een mirakel – wordt aangevuld met een begrotingsunie en een hele reeks nationale uitgaven worden geëuropeaaniseerd. Momenteel bedraagt de Europese begroting nauwelijks 1% van het Europese bruto nationaal product, een bijna symbolische kruimel die van de Europese vergadertafels valt. Het Europees Parlement kan maar volwaardig worden als het zijn goedkeuring kan geven aan een veel uitgebreidere begroting en bovendien beschikt over de bevoegdheid om de nodige belastingen te heffen. Vanzelfsprekend betekent dit een aanzienlijke overdracht van de nationale soevereiniteit van de lidstaten naar een Europese, democratisch verkozen autoriteit. Zonder verdere integratie zal de Europese Unie verraafelen en meer en meer gaan lijken op een verformfaaide handschoen die aan het reusachtige Euro-Aziatische continent bengelt. Micronationalisten van allerlei slag die niet beseffen hoezeer landen interdependent zijn geworden – niet alleen op economisch gebied – en die niet hebben begrepen dat een volk een bevolking is geworden, voeren populistische achterhoedegevechten die ingaan tegen de geschiedenis van de toekomst. Economisch, cultureel en intellectueel isolationisme en protectionisme maken van de moderne mens opnieuw een holbewoner die zich terugtrekt in zijn grot.

De coronacrisis fungeert als een *mind opener*. Trekt ze een breuklijn door de geschiedenis? En moeten we v.C. en n.C. voortaan niet meer lezen als 'voor Christus' en 'na Christus', maar als 'voor Corona' en 'na Corona'? We zullen in elk geval moeten leren leven met de ongenade van de werkelijkheid en de genade van onze hoop in een andere en betere toekomst, die steeds voor verbetering vatbaar is. We mogen ons daarbij niet laten opsluiten in het valse dilemma tussen optimisme en pessimisme. Een optimist is een wat naïeve utopist en meestal een slecht geïnformeerde pessimist. Een pessimist wentelt zich in de dystopie, wat neigt naar verlamming en passiviteit. We mogen ons hoofd niet laten hangen op het ogenblik dat we aan een crisis het hoofd moeten bieden. Daarom moeten we kiezen voor meliorisme: het geloof in de hoop dat mensen en dingen verbeterbaar zijn en dat meer medemenselijkheid geen wanhoopskreet is.

Niet eens een levend wezentje

Beleven we een strijd op leven en dood tussen de mens en een minuscuul virusje? Is de coronacrisis een darwinistisch eliminatiegevecht tussen enerzijds de mensheid – die 7,5 miljard leden telt – en anderzijds miljoenen zich vermenigvuldigende onzichtbare wezentjes, COVID-19 genaamd, die niet eens echt levend zijn? Volgens biologen is een virus iets dubbelzinnigs: een microscopisch klein deeltje (virion), enkel zichtbaar met een gesofistikeerde elektronenmicroscop en verpakt in een eiwitomhulsel, dat maar biologisch actief wordt als het zich kan vestigen in cellen van levende organismen: bij dieren en mensen, en ook soms in planten en schimmels.

Aangezien het virus geen levend organisme is, maar een eiwitmolecuul, kan de mens het eigenlijk niet doden. Dankzij de geneeskunde kan hij er enkel voor zorgen dat het desintegreert en uiteenvalt. Virussen kunnen zichzelf niet voortplanten; levende wezens juist wel. Virussen zijn dus volledig afhankelijk van de gastheer of -vrouw bij wie zij ongevraagd binnendringen. Het virus parasiteert een cel van een levende gastheer en bevuult die met zijn opdringerige en uiteindelijk dodelijk perverse aanwezigheid. Het koloniseert de cel, synthetiseert nieuwe eiwitten en produceert kopieën van zichzelf. Virussen zijn heel anders dan bacteriën, die worden beschouwd als eencellige levende wezens die zich door deling vermenigvuldigen.

Virussen lijken zeer oud te zijn en zijn wellicht ontstaan samen met de echte levende cel, ongeveer 3,5 miljard jaar geleden. Wellicht zijn ze een afvalproduct van een poging van de natuur om uit anorganische materie het leven te distilleren. Nieuwe COVID-19-virussen ontstaan en woekeren voort in het overreagerende lichaam van de gastheer, vooral in de longen, wat niet zelden tot een vreselijke verstikkingsdood leidt. Het virus lijkt ook de vorming van bloedklonters in het menselijk lichaam aan te wakkeren, waardoor de patiënt meer is blootgesteld aan beroerten en embolieën. Komt daarbij dat wie het overleeft heel wat revalidatie nodig heeft, die bovendien vaak onvoldoende blijkt om de nare gevolgen van COVID-19 ongedaan te maken. In de eerste zes maanden na de uitbraak telde men wereldwijd 5 miljoen ziektegevallen, een cijfer dat wellicht de werkelijkheid onderschat. Ongeveer 400.000 patiënten overleden. Steeds meer blijkt dat het virus COVID-19 zeer onconventioneel en agressief is, in staat om talrijke organen in het menselijk lichaam aan te tasten. Wat niet belet dat ook heel wat mensen de beproeving hebben doorstaan en overleefd.

Afdoende medicatie is tot op heden niet ontwikkeld. In zeer veel laboratoria overal ter wereld wordt koortsachtig naar antivirale middelen gezocht om de koppeling van virussen aan de gastheercel onmogelijk te maken of de beschermende eiwitmantel van het virus te beschadigen en te verwijderen. Ook in België, aan onze universiteiten en in de laboratoria van grote farmaceutische bedrijven, onderneemt

men verwoede pogingen om zo vlug mogelijk een afdoend afweermiddel tegen COVID-19 te ontdekken. De voorkeur gaat naar de ontdekking van een werkzaam vaccin dat niet curatief maar preventief werkt, en dus te verkiezen is boven een genezend medicijn. In een recent verleden zijn er tegen andere besmettelijke ziekten degelijke vaccins ontwikkeld, zoals tegen ebola en SARS, die positieve resultaten hebben opgeleverd. De virologen zijn vrij optimistisch gestemd en wereldwijd worden meer dan honderd mogelijke vaccins uitgetest. Maar voor er een afdoend vaccin ter beschikking zal zijn van de miljarden aardbewoners, zal er nog enige tijd verlopen. Als het er eenmaal is, zal er een gigantische concurrentiestrijd uitbarsten op de wereldmarkt tussen grote farmaceutische bedrijven, waarin de belangen van de patiënten wellicht niet op de eerste plaats zullen komen. En nationalisten van allerlei slag zullen dan roepen: 'Our people first', een variant van het Trumpiaanse 'America First'.

Het vervelende met virussen als COVID-19 is dat zij zich aanpassen en muteren, zodat wetenschappers ook hun onderzoek geregeld moeten herbekijken. Bovendien vrezen veel virologen dat er een tweede virusgolf komt als zou blijken, wat waarschijnlijk is, dat de bevolking de gedeeltelijke versoepeling van de afzonderings- en afstandsmaatregelen misbruikt om zich weer over te geven aan pre-coronaire vormen van gezelligheid.

Pandemieën

Tijdens de corona-lockdown hadden en hebben heel wat mensen wat meer tijd om te mijmeren en te dubben, maar ook na te denken en zich enkele essentiële vragen te stellen. Zo is het voor een mens niet onbelangrijk om zich in zeldzame ogenblikken van luciditeit af te vragen wat zijn leven en wat leven eigenlijk betekenen. En kan hij vandaag de dag, onder coronahuisarrest, het verschil proberen te maken tussen zijn leven en het scharrelende bestaan van een onooglijk virus? De pandemie die in december 2019 is uitgebroken in China en heel snel de wereld heeft aangestoken, is onder bepaalde aspecten uniek, ofschoon het fenomeen van wijdverspreide dodelijke ziekten in de geschiedenis helemaal niet zo zeldzaam en uniek is.

Als we ons beperken tot de vorige eeuw, dan is er natuurlijk de Spaanse griep die in 1918 uitbrak als gevolg van de Eerste Wereldoorlog. Die pandemie is ontstaan in Europa, meestal in legereenheden die de laatste maanden van het wereldconflict moesten doorbrengen in bijzonder oncomfortabele en onhygiënische omstandigheden. Het aantal dodelijke slachtoffers was enorm en in veel oorlogvoerende landen vergelijkbaar met het aantal dat was omgekomen door het oorlogsgeweld zelf. In 1957 werd Europa geteisterd door de zogenaamde Aziatische griep, die aan een paar honderdduizend mensen het leven kostte. In 1969 was het de beurt aan de Hongkong-griep, die in de wereld honderdduizend mensen van het leven beroofde. Meestal waren deze epidemieën vrij kort van duur en normaliseerde de toestand na een beperkt aantal weken. De mediatieke aandacht in de jaren zestig was ook veel geringer: de gevolgen van de meirevolte van 1968 en de sensationele landing van de eerste mens op de maan zinderden nog na en kaaptten de belangstelling.

Wie verder afdaalt in de geschiedenis, kan niet voorbijgaan aan de verwoestende epidemieën van de pest, pokken, tyfus en cholera, die reeds het oude Rome maar vooral vanaf het einde van de veertiende eeuw West-Europa teisterden en als gevolg hadden dat soms een derde of meer van de inwoners overleed. Overlevenden hadden de moed noch de kracht om de lijken te begraven die vaak in gruwelijke hopen opgestapeld lagen op de hoeken van de straten in de steden. De hopeloze bewoners werden er onder invloed van geloofsvooroordelen van overtuigd dat de vreselijke beproevingen die ze ondergingen een straf van God waren voor hun zondig leven. Ze werden opgeroepen om te bidden en te boeten. In bepaalde gevallen werd de duivel beschuldigd van het aangerichte onheil en werden heksen opgespoord die ervan verdacht werden met de boze geesten samen te zweren. Het ging meestal om oudere vrouwen, die onverbiddelijk werden aangehouden en op een gruwelijke wijze levend verbrand op de brandstapel, tot stichtend voorbeeld van de bevolking. Ook joden kregen de schuld, vooral van de christenen, die in hen de moordenaars van Jezus zagen. Antisemitisme en gruwelijke pogroms waren de voorbode van de Shoah in de twintigste eeuw. De

Amerikaanse historica Barbara Tuchman wijdde aan deze dramatische periode van de geschiedenis het pakkende boek *De waanzinnige veertiende eeuw*, dat de wereld is rondgegaan. De aanslag plegende IS-strijders komen vandaag de dag tot ongeveer dezelfde conclusie: Allah is boos en straft de goddeloze en ongelovige westerlingen en ook de sjiitische kettters. Allah is groot.

De invloed van het virus werd merkbaar in december 2019, door de verspreiding van symptomen van een gevaarlijke longontsteking bij tal van Chinese stadsbewoners die zich op een voedselmarkt hadden bevoorraadt. De epidemie verspreidde zich razendsnel in de Chinese grootstad Wuhan en bleef volgens de officiële Chinese nieuwsdienst beperkt tot de provincie Hubei, dankzij het efficiënte optreden van de lokale overheden. Die startten onmiddellijk met het testen van mogelijk besmette personen; bij een positief resultaat werden zij in afzondering geplaatst. Zeer snel werd voor de bevolking een algemene lockdown afgekondigd en werden scholen, bedrijven, de lokale handel en de horeca stilgelegd. Begin januari 2020 verschenen op onze tv-schermen de eerste beelden van een totaal verlaten stad Wuhan, een surrealistisch spookbeeld waarvan de meeste westerlingen nog dachten dat dit 'bij ons' niet kon gebeuren. Enigszins neerbuigend suggereerden ook de westerse media dat de Chinezen nogal slordig omsprongen met persoonlijke hygiëne en sanitaire controle van de voedingsmiddelen. Grote Chinese steden waren bovendien wegens overbevolking menselijke mierennesten, zodat het virus de vrije teugel kreeg om de ene gastheer na de andere te besmetten. Al in januari 2020 bleek het virus zich uit te breiden naar Thailand, Japan, Zuid-Korea, Hongkong en Singapore. Vervolgens kwam het eerste geval aan het licht in de Verenigde Staten, gevolgd door Europese landen als Italië, Frankrijk en snel ook alle andere. Uiteindelijk werden alle continenten aangetast, inclusief Australië. België kwam aan de beurt op 4 februari 2020 en op 11 maart overleed de eerste Belgische coronapatiënte, een dame van negentig. Twee maanden later stond het telraam van het aantal dodelijke slachtoffers al op 8500 personen. Inmiddels breidde de besmetting zich wereldwijd uit. Ook de moslimlanden raakten besmet. Spottend werd opgemerkt dat het dragen van de boerka of de niqab geen efficiënte afweermiddelen waren tegen COVID-19. Maar ijverige islamsekten verkondigden de boodschap dat de coronaplaag een goddelijke straf was die Allah, de almachtige en alwijze, oplegde aan kettters, in het bijzonder aan de westerse ongelovigen. De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) kon snel aankondigen dat het niet langer ging om een epidemie, maar om een wereldwijde pandemie die een zeer grote bedreiging vormde voor de gezondheid van de wereldbevolking. Het snel oplopende aantal sterfgevallen bevestigde de ongerustheid van vooral de medische wereld. Bijna alle landen kondigden maatregelen af die de bewegingsvrijheid van de burgers beperkten en gingen vervolgens over tot het opleggen van een heuse lockdown, zeg maar een algemeen gedwongen huisarrest. Meteen explodeerden de cijfers van de werkloosheid, moesten veel bedrijven sluiten, viel het verkeer stil, stonden de vliegtuigen aan de grond en kreeg de economische groei een neerwaartse dreun.

Begin februari 2020 raakte een tragische anekdote wereldwijd bekend. De Chinese arts Li Wenliang, die eind december 2019 waarschuwde voor een uitbraak van het coronavirus – wat hem door de overheden zeer kwalijk werd genomen, want het autoritaire Chinese bewind zorgde er uiteraard voor dat alles in China perfect verliep – was overleden. De arts was door de politie aangehouden op beschuldiging van het verspreiden van valse geruchten. Er werd gefluisterd dat de dokter, zelf besmet met het coronavirus, niet de verzorging had gekregen waarop hij normaal recht zou gehad hebben, zoals kunstmatige beademing.

Waar komt het virus vandaan?

Over de oorzaken van de verspreiding van COVID-19 is een wereldwijde twist ontstaan waarin het virus wordt gebruikt als wapen in een diplomatiek steekspel, vooral tussen de Verenigde Staten en China. President Trump verwijt de Chinezen dat zij het dodelijke virus hebben laten ontsnappen uit hun grote biomedische laboratorium in Wuhan – hopelijk uit slordigheid – en nadien hebben gepoogd om de ravage die in de miljoenenstad werd aangericht, verborgen te houden. Want de epidemie was natuurlijk allesbehalve publiciteit voor de onfeilbaarheid van Xi Jinping, de grote leider.

Hoe meer de coronabesmetting zich wereldwijd verspreidt, hoe meer vragen er worden gesteld naar de oorsprong van de ziekte, de oorzaak en gebeurlijk de verantwoordelijken. Virologen beweren dat de ziekte COVID-19 is veroorzaakt door het virus Sars-Cov-2, dat afkomstig is van een dierlijke gastheer. (Het letterwoord SARS staat voor '*severe acute respiratory syndrome*'). Men vermeldt dan vleermuizen of schubdieren (pangolin) die op de voedselmarkt van de Chinese miljoenenstad Wuhan – de beroemde *seafood market* – traditioneel worden verkocht, samen met andere kruipdieren, marmotten en bepaalde dieren die in Europa vaak als ongedierte worden beschouwd. Onderzoekers vermoeden dat schubdieren die ook wel 'termieteneters' worden genoemd, het virus van vleermuizen op mensen hebben overgedragen. De schubben van deze beesten worden verwerkt in traditionele Chinese medicijnen en op dierenmarkten verkocht. Of ze ook op de markt in Wuhan verkrijgbaar waren, is niet bekend, maar volgens wetenschappers is het type coronavirus dat bij schubdieren is aangetroffen het meest vergelijkbaar met dat wat we bij mensen kennen. In medische middens, maar ook in kringen van mensen die beweren dat zij het beter weten, worden allerlei insecten aangewezen als mogelijke gastheren en verspreiders van het dodelijke COVID-19, zoals tijgermuggen, Aziatische horzels, de buxusmot en schorskevers.

De coronacrisis en de enigszins bevreemdende wijze waarop het virus zich heeft verspreid vanuit de stad Wuhan en vrij snel de hele wereld heeft besmet, doen allerlei vragen rijzen over de rol van de Chinese – nog steeds communistische – overheid in dit gebeuren. In de stad Wuhan, vlak bij de voedselmarkt, bevindt zich een geheimzinnig virologisch en biologisch laboratorium waar ook aan virusbestrijding wordt gedaan. Zou het kunnen dat een wetenschappelijke medewerker door het virus is besmet geraakt, vervolgens is gaan wandelen op de markt en daar het virus heeft verspreid? Doorredenerend op deze hypothese kan men zich afvragen of de wandeling op de markt door een besmette laborant toevallig is gebeurd of met opzet? Sommigen – die gemakkelijk 'besmet' worden door allerlei complottheorieën – verkondigen de stelling dat het virus werd ontwikkeld in een Chinees laboratorium om het over te brengen naar Hongkong en daar een einde

te maken aan de aanslepende revolte van de democratische oppositiebeweging. Deze beweging is inderdaad stilgevallen, ook al had de verspreiding van het virus plaats in een andere stad (Wuhan). Volgens deze complottheorie, die wordt verdedigd door bepaalde Amerikaanse media en met belangstelling wordt gekoesterd door medewerkers in de dichte omgeving van president Trump, zijn de Chinezen wellicht bezig met het voorbereiden van biologische wapens in het raam van een militaire strategie die van China de grootste en daardoor de dominerende mogendheid in de wereld moet maken. Volgens experts zijn biologische wapens steeds belangrijker als militair afschrikkings- en dus drukkingsmiddel, ten nadele van de atoombewapening. Vanzelfsprekend werd deze stelling onmiddellijk gelogenstraft door de Chinese autoriteiten, die stelden dat het virologielab van Wuhan onderzoek doet naar gevaarlijke ziekten en actief heeft samengewerkt met de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) en andere instellingen van de Verenigde Naties om tests en vaccins voor COVID-19 voor te bereiden. Volgens Beijing gaat het om een voor de mensheid bijzonder nuttig en zelfs levensbelangrijk project. China heeft dan ook onlangs aan de WHO een fikse financiële steun verleend van 50 miljard dollar. Hierop reageerde de Amerikaanse president, als door een wesp gestoken, met de mededeling dat de Verenigde Staten hun financiële bijdrage volledig zouden schrappen. Waarop bepaalde Chinese media suggereerden dat COVID-19 in feite van Amerikaanse makelij is, dat het te maken heeft met de voorbereiding van een mogelijke biologische oorlog en dat het Amerikanen zijn die het dodelijke virus in China hebben binnengesmokkeld. Het coronavirus is duidelijk van aard om, zeker in een eerste fase, gebruikt te worden als propagandamiddel in een imago-oorlog of een 'lauwe oorlog', ter voorbereiding van een koude oorlog.

Een andere complottheorie heeft te maken met de verspreiding door de Chinese firma Huawei van de 5G-technologie. Het COVID-19-virus zou een stralingsvergiftiging zijn, die is veroorzaakt door het 5G-netwerk. De hoge frequenties van deze nieuwe technologie zouden invloed hebben op de zuurstofopname bij de mens, waardoor er ademhalingsproblemen ontstaan. Het verspreiden van dit fake news heeft blijkbaar een aantal goedgegelovigen razend gemaakt, die meer bepaald in Groot-Brittannië en in Nederland in aanbouw zijnde 5G-masten in brand hebben gestoken.

Veel ernstiger is de redenering die stelt dat er wellicht een verband is tussen de uitbraak van het COVID-19-virus en de wereldwijde aantasting van het leefmilieu door het roekeloze gedrag van de mensheid en haar leden, die steeds talrijker worden. Omwille van hun streven naar welvaart verbruiken die steeds meer energie en gaan zij over tot het steeds meer uitputtend uitbaten – en eigenlijk uitbuiten – van de natuur op de planeet aarde. En zo hebben we er maar een. Het gevolg van deze roofbouw is dat ook het dierenrijk het zwaar te verduren krijgt. De biodiversiteit stort in elkaar en veel diersoorten verdwijnen van de aardbol, met als gevolg dat het COVID-19-virus, dat welig tierde in de cellen van allerlei dieren, geen gastheren meer vond en op zoek moest gaan naar oorden

van cellulair leven waar ze konden neerstrijken. Die vonden ze bij de mens. Het besluit, vooral van ecologen, luidt dan ook dat we dringend de natuur moeten beschermen en biotopen herstellen. Het klimaatbeleid gaat dus hand in hand met de strijd tegen het verderfelijke virus.

De speurtocht naar de oorzaken van het COVID-19-virus bezaait het onderzoeksterrein met steeds nieuwe vraagtekens. Zou het kunnen dat het virus zich aanpast naargelang er nieuwe medicatie aan patiënten wordt toegediend, zodat het resistenter wordt? Er werd reeds vastgesteld dat virussen ook vatbaar zijn voor mutaties en andere eigenschappen gaan vertonen, waardoor ze minder gemakkelijk kunnen worden bestreden. De wetenschappers maken zich ongerust over een globale wereld met veelvuldige planetaire contacten, die de verspreiding van het virus vergemakkelijken. Een paar jaar geleden waarschuwde de WHO voor een nieuwsoortige epidemie, AMR of anti-microbiële resistentie, die wordt veroorzaakt door het gebruik en misbruik van antibiotica. AMR betekent dat er bacteriën ontstaan die bestand raken tegen antibiotica, waardoor dit wonderbaarlijke medicijn inefficiënt wordt. AMR lijkt zich bij voorkeur te ontwikkelen in ziekenhuizen waar bacteriële infecties optreden – vooral stafylokokken – die steeds meer mensenlevens eisen. Volgens experts gaat het nu al om 250.000 overlijdens per jaar. Grote waakzaamheid is geboden en uiteraard moet doelgericht wetenschappelijk onderzoek worden gepromoot om deze bedreiging voor de volksgezondheid zowel preventief als curatief te behandelen. Het zou wel eens kunnen dat uit de besmetting met het coronavirus lessen kunnen worden getrokken over hoe andere mogelijke, misschien nog meer bedreigende epidemieën kunnen worden aangepakt.

Heel wat virologen zijn relatief pessimistisch. Zij verwachten een tweede golf van COVID-19, die nog erger zal zijn dan de eerste en nauwelijks overzienbare gevolgen zal hebben. Economisch zou een tweede coronacrisis de doodsteek betekenen voor heel wat sectoren die het bij de eerste crisis al zeer moeilijk hadden. De horeca, het toerisme, kunst en cultuur, de luchtvaart en nog vele andere die al zwaar zijn getroffen, zouden dan jammerlijk zieltogen. Met ook nog eens, tot overmaat van ramp, het mogelijke uiteenvallen van de Europese Unie in 27 lidstaten die de solidariteit zouden verbreken onder het motto 'eigen land eerst'. Meteen zou er een toestand ontstaan van enorme werkloosheid en toenemende armoede, met als gevolg sociale onrust, stakingen en gewelddadige massabewegingen.

Een menselijke catastrofe

Op het ogenblik dat ik deze regels schrijf zijn wereldwijd reeds 400.000 mensen aan het coronavirus gestorven. In de Verenigde Staten alleen zijn momenteel meer mensen gestorven aan COVID-19 – 70.000 – dan er Amerikaanse militairen zijn gesneuveld tijdens de oorlogen in Vietnam of in Korea. De vooruitzichten zijn somber. Sommige specialisten beweren dat het virus pas zal uitdoven als het op de planeet een paar miljoen mensen van het leven zal hebben beroofd. Het persoonlijke leed in veel gezinnen is onnoemelijk. Volgens schrijvers met mythologische fantasieën zijn de vier ruiters van de Apocalyps op de planeet teruggekeerd om dood en verderf te zaaien. In een aantal ontwikkelingslanden zijn de gezondheidsvoorzieningen volstrekt onvoldoende en creperen zieken in onmenselijke omstandigheden. Daarbij komt dat de economische stilstand en de massale werkloosheid een wijdverspreide hongersnood aanwakkeren, vooral in de overbevolkte steden van Afrika en Azië. Deze mensen zijn verwickeld in een gevecht op leven en dood, dat kan leiden tot oncontroleerbare volksoptstanden. De Europese Unie heeft dringend nood aan een omvangrijk samenwerkingsbeleid met de Afrikaanse landen om het Afrikaanse continent in staat te stellen zich in te schakelen in het internationale klimaatbeleid. Maar sinds het uitbreken van de coronacrisis hebben de Afrikanen nog geen menswaardige en medebeerde steun ontvangen van de internationale gemeenschap om de economische en menselijke mokerslag van de COVID-19-besmetting op te vangen. Voor de Europese Unie betekent dit een grote uitdaging: een dramatische ineenstorting van de Afrikaanse economieën, met onoverzienbare menselijke ellende als gevolg, zou ook bijzonder schadelijke gevolgen hebben voor Europa.

In de meer welvarende landen van Europa en Noord-Amerika wordt de sociale rampspoed ingedijkt door de sociale zekerheid. Wat niet belet dat sommige ziekenhuizen overbevolkt raken en het personeel de uitputting nabij is, door de aanvoer van patiënten in kritische toestand. Vooral de woonzorgcentra, met hun oudere bewoners, blijken een geliefde pleisterplek te zijn voor het coronavirus. De sterftcijfers lopen er hoog op en verhogen het menselijke drama: de bewoners-patiënten leven in afzondering en kunnen geen afscheid nemen van hun dierbaren. Deze pijnlijke ervaring veroorzaakt diepe psychologische letsels. Komt daarbij dat in de woonzorgcentra, en uiteraard ook in de ziekenhuizen, het medisch personeel – artsen, verplegers en verpleegsters, zorgkundigen – dag en nacht op de proef wordt gesteld en een bewonderenswaardige toewijding voor hun zieke medeburgers aan de dag legt. De grenzen van het menselijke uithoudingsvermogen worden overschreden, wat leidt tot overwerktheid en burn-out. Psychiaters detecteren een toename van allerlei ziektebeelden, zoals smetvrees, claustrofobie, verlatingsangst en hechtingsverlangen. Gezonde mensen hebben het moeilijk met het huisarrest en ontwikkelen depressieve symptomen, die soms worden gelenigd door alcohol- en drugsmisbruik en door

gewelddadig gedrag tegenover de partner en de kinderen. Om nog te zwijgen van de jeugd die verplicht thuis studeert, met de hulp van digitale werkmiddelen, aangezien scholen en universiteiten gesloten zijn. In arme gezinnen, opgehokt in kleine appartementen, leidt dat tot gespannen toestanden.

Het is duidelijk dat het coronavirus ook de sociale ongelijkheid sterk doet toenemen. Ophokken doet het samenleven ontaarden in eenzame samenloosheid, in *splendid isolation* van het ik, ook al zijn de levensomstandigheden miserabel. En toch zijn er mensen die niet aarzelen te verklaren dat zij de quarantaine al bij al tof vinden, want 'de samenleving is plotseling veel rustiger geworden, minder gejaagd dankzij veel minder vergaderingen, verkeer, afspraken en onverwachte taken'. In één woord, er is minder stress. Zij behoren ongetwijfeld tot de gelukzaligen. Hun toestand biedt hen hopelijk de kans om te denken aan andere lotgenoten, voor wie het coronavirus wel een zware en soms tragische beproeving is.

Tijdens de coronacrisis beleven de media en de sensationele nieuwsgaring hoogdagen. Vooral visuele media laven zich aan wervelende stromen van nieuws, al dan niet *breaking*: berichten, geruchten, commentaren, verklaringen, meningen, lekken... Ongetwijfeld zijn de nieuwsberichten van groot belang voor de voorlichting van de burgers. Het blijkt echter dat deze mediatieke windhoos bij veel mensen ook gevoelens van pessimisme, ongerustheid en angst opwekt, vooral over hun economische toekomst. Dit leidt niet zelden tot heftige reacties, die worden uitgebuit door demagogische politici die hieruit politiek gewin hopen te halen.

Vooral de eenzaamheid, de muren van de woonkamer die wel eens beginnen te lijken op de wanden van een gevangenis, het verbroken contact met naaste familieleden en geliefden, veroordelen veel mensen tot een ongewone dialoog met zichzelf: ik met mij. Of kan men toch proberen helemaal alleen dankzij verlangen en verbeelding bij de anderen te zijn?

Vooral twee beelden zijn mij bijgebleven van de corona-opsluiting. In normale omstandigheden wriemelt het immense Sint-Pietersplein in Rome van de soms tienduizenden gelovigen die er samenkomen, bijvoorbeeld op de avond voor Pasen, om er de paasnachtmis, opgedragen door de paus, bij te wonen. Dit jaar was het prachtige plein desolaat, zonder enige menselijke aanwezigheid. Het werd enkel omarmd door de zuilengalerij van Bernini en verlicht door goed gerichte elektrische lichtbundels. Tot plots iemand, klein van gestalte, de esplanade kwam opgewandeld, in een witte toga gehuld. Een zichtbaar oudere man schreed voort met een wat gebogen rug, schoorvoetend. Het was de paus. Zijne heiligheid midden in de totale verlatenheid. Hij begaf zich naar een bidstoel, die er voor de gelegenheid was neergezet net in het midden, knielde en prevelde onhoorbaar een gebed. Toen stond hij op, liep verder, beklom met slepende tred de treden van de basiliek en ging naar binnen om er Pasen te vieren. Maar ook in de kerk

was niemand. 'Enkel God,' zei de paus in zijn homilie net voor hij de zegen 'Urbi et orbi' gaf, 'Aan de stad en de wereld'.

Een andere pakkende ervaring zag ik in Londen in de Royal Albert Hall, de wereldberoemde concertzaal die plaats biedt aan 5000 personen. Midden in de coronacrisis vond er een symbolische activiteit plaats. De zaal was schitterend verlicht, zoals steeds, maar alle zitjes waren leeg. Enkel op het podium stond een zangeres, in een opvallend donkerrood gewaad, en wat verder in de hoek zat een pianist aan zijn klavier. Toen begon de sopraan te zingen. Haar stem ging door merg en been. Zij zong een soort klaagzang uit een cantate van Bach. Om gehoord te worden door alle mensen.

Het is begrijpelijk dat het medisch onder controle krijgen van het dodelijke virus een levensnoodzakelijke taak is. In alle belangrijke laboratoria van de wereld, en vooral aan de universiteiten, wordt koortsachtig gezocht naar een vaccin dat afdoende werkt, waardoor de ziekte de pas wordt afgesneden, en naar medicatie, waardoor de ziekte bij de patiënt wordt afgezwakt en zo mogelijk geneest. In een op sensatie beluste samenleving, die bovendien ultragemediatiseerd is via de digitale netwerken, is het onvermijdelijk dat allerlei charlatans, vaak op winst belust, spectaculaire medische ontdekkingen en uitvindingen aanprijzen. Zelfs politici durven het aan, vanwege hun populariteit of in een verkiezingsstrategie, om de meest misleidende berichten de wereld in te sturen. Zo heeft de Amerikaanse president Donald Trump niet alleen injecties met bleekwater (javel, dus) aangeprezen, maar promoveerde hij ook het middel tegen malaria, chloroquine, als zaligmakend medicijn tegen COVID-19. De Amerikaanse president blijkt ervaring te hebben met bleekwater: er wordt gefluisterd dat hij dit middel gebruikt om zijn haren hoogblond te kleuren. Helaas blijken alle uitgevoerde testen met chloroquine in strikt wetenschappelijk gecontroleerde voorwaarden negatief uit te vallen en zelfs nadelig te zijn voor de patiënten, als gevolg van neveneffecten, zoals een grotere kans op hartaanvallen. Serologische testen die antistoffen tegen het coronavirus opsporen, zijn misschien de sleutel om de pandemie te verslaan. Maar betrouwbare sneltests blijven uit. En sommige wetenschappers stellen zelfs de vraag of er überhaupt ooit een vaccin tegen COVID-19 zal gevonden worden. Slechts 3% van de Belgische bevolking blijkt antilichamen in het bloed te hebben. Dat is zeer teleurstellend en bewijst dat de Belgische bevolking nog ver verwijderd is van groepsimmunitet. Die ontstaat pas wanneer minstens de helft van de inwoners drager is van antilichamen. De bevolking is dus nog zeer vatbaar voor de infectie, waardoor een heropflakking helemaal niet uit te sluiten is. Belangrijk daarbij is de zogenaamde reproductiefactor: het aantal personen dat door een al besmette persoon kan worden gecontamineerd. In pandemische situaties bedraagt deze vermenigvuldigingsfactor twee tot drie, wat wil zeggen dat één besmette persoon twee tot drie andere personen zal besmetten, en dat deze twee of drie personen op hun beurt elk aan nog eens twee tot drie personen het virus zullen doorgeven. Zodra de reproductiefactor daalt en kleiner wordt dan

één, is het virus op de terugtocht en vermindert het aantal besmette personen. Begin mei 2020 was in België de vermenigvuldigingsfactor gedaald tot 0,53, een hoopgevend teken. Maar twee weken later stond het cijfer weer op 0,8. Het op corona testen van de bevolking is dan ook van het grootste belang, opdat besmette personen voldoende kunnen worden afgezonderd. Daarbij is er een controverse ontstaan over het aanwenden van digitale apps bij zogenaamde *contact tracing*. Er dienden zich snel zowel technologisch als ethisch allerlei bezwaren aan. Contacten zouden via een netwerkmethodode in kaart worden gebracht. De massale verspreiding van mondklappers daarentegen, die aanvankelijk vrij sceptisch werd bekeken door de virologen, werd opgelegd zodra de bewegingsvrijheid werd verruimd, in combinatie met het behoud van maatregelen als handhygiëne, temperatuurmetingen en anderhalve meter *social distancing*. We zijn beland in de anderhalvemetermaatschappij, meteen een van de langste woorden in het Nederlands.

Het vrije verkeer van personen naar het buitenland en omgekeerd is nog steeds streng beperkt. Dat zet een zware domper op de toeristische sector, die naast veel andere economische sectoren zeer zwaar getroffen is. Met enige na-ijver wordt gekeken naar landen waar de coronamaatregelen niet zo streng zijn geweest als in België, met name naar Zweden, waar de horecasector is blijven functioneren, en naar Oostenrijk, Zwitserland en Denemarken, waar de lockdown snel werd versoepeld. Elk land is natuurlijk verschillend: Zweden telt minder inwoners dan België en is 25 maal zo uitgestrekt: in een dergelijk land kan *social distancing* veel makkelijker worden toegepast. En in landen met veel valleien en hoge bergen blijken virussen zich moeilijker te bewegen dan in 'platte landen'. Toch bewijzen wetenschappelijke studies dat in Zweden de dodentol per miljoen inwoners veel hoger uitvalt dan in de andere Scandinavische landen, die een strengere beleid hebben toegepast.

COVID-19 heeft op bijzonder ingrijpende wijze het individuele en collectieve gedrag gewijzigd in samenlevingen die groter onheil willen voorkomen. De vraag is nu of de bevolking lang genoeg de nodige discipline zal kunnen opbrengen. Bovendien zou wel eens kunnen blijken dat individuele en gezamenlijke gedragingen die burgers zich veroorloofden vóór de crisis niet langer houdbaar zijn, bijvoorbeeld vanwege de klimaatnormen. Zodat het samenleven hoe dan ook andere vormen zal moeten aannemen, zoals minder genieten van de geneugten van de consumptiemaatschappij, minder uitgaan, minder reizen, minder voor het plezier met de auto rijden enzovoort.

Een economische ramp

Levens redden is prioritair. Dit doel vereist dat we het besmettingsgevaar zo goed mogelijk tegengaan door mensen zoveel mogelijk uit elkaar te houden. De verlamming van de samenleving heeft onmiddellijk geleid tot het stilleggen van de meeste economische activiteiten en de uitschakeling van heel wat economische sectoren, industrieën, ondernemingen, horecabedrijven, culturele en sportieve activiteiten. Vooral in Europa en de Verenigde Staten werd dit beleid resoluut doorgevoerd. De grote woorden werden niet geschuwd. De coronacrisis wordt de grootste economische neergang sinds de crisis van 1929 en sinds de Tweede Wereldoorlog genoemd. De Franse president Macron hield plechtige, welsprekende toespraken die bolstonden van de oorlogsretoriek. Hij beschouwt de crisis als een existentiële breuk in de geschiedenis van de mensheid, die zowel de globalisering als het internationale kapitalisme zal veranderen. Ook de Amerikaanse president Donald Trump en de Chinese leider Xi Jinping namen geen blad voor de mond om te waarschuwen voor de catastrofale gevolgen van COVID-19 op economisch gebied, tenzij er resoluut wordt gekozen voor een drastisch economisch herstelbeleid. Belangrijk is te noteren dat vooral Europese leiders dit beleid blijven beschouwen als onverbreekbaar verbonden met het klimaatbeleid, meer bepaald met de Europese Green Deal, en met de bevordering van digitale innovatie en de strijd tegen armoede en ongelijkheid in de samenleving.

Inmiddels stapelen de negatieve cijfers zich op. De economie dreigt in 2020 in de meeste Europese landen te krimpen met tenminste 8% en eventueel zelfs 10%. In sommige industriële sectoren verwacht men een omzetsdaling van 30%. De tijdelijke werkloosheid is geëxplodeerd en wordt gelukkig opgevangen door het vangnet van de sociale zekerheid, maar de invloed hiervan op de begroting is navenant en bedraagt in een land als België wellicht 1 miljard euro per week. Tevens zijn de fiscale ontvangsten sterk afgenomen. Het begrotingstekort zou in 2020-2021 oplopen tot ten minste 60 miljard euro of 12% van het bnp, en de openbare schuld zou stijgen tot 120%. Deze cijfers zijn barslecht. Veel bedrijven moeten het hoofd bieden aan solvabiliteitsproblemen, die het best door de noodhulp van de nationale en Europese overheden worden opgelost, voor zover daartoe de nodige middelen worden gecreëerd. Dit alles vergt een omvangrijk nationaal en Europees herstelbeleid. Economische rampspoed dreigt ook de werking van de parlementaire democratie aan de orde te stellen, zoals in het begin van de jaren 1930, toen in verscheidene landen ondemocratische politieke bewegingen erin slaagden de macht te grijpen. Deze ontwikkelingen hebben uiteindelijk geleid tot de catastrofe van de Tweede Wereldoorlog. In bepaalde Oost-Europese EU-lidstaten, zoals Hongarije, wordt momenteel een politiek gevoerd die onrustwekkend is wat betreft de verdediging van de essentiële beschavingswaarden van de Europese Unie. Maar ook in een land als België wordt wel eens verklaard dat het economische herstel een absolute prioriteit is, ook als het opgeven van de lockdownmaatregelen tenminste 200 dodelijke coronaslachtoffers per dag zou vergen.

Minder dan ooit is Europa een eiland in de wereld. Dat bewijst uiteraard de invasie van het coronavirus op zichzelf. Maar daarnaast is het al jaren evident dat een klein land als België volkomen interdependent is van internationale handelsstromen en multilaterale akkoorden. Die zijn het gevolg, maar deels ook de oorzaak van de globalisering. Zowel in de voedingssector als in de verwerkende nijverheid is België in zeer grote mate afhankelijk van invoer uit andere Europese landen en steeds meer ook uit verre landen. De compenserende tegenhanger is natuurlijk dat ook Europa zeer sterk exportgericht is naar de rest van Europa en de andere continenten. De doorsneeconsument beseft onvoldoende hoe elk product dat hij koopt op de Belgische markt – een smartphone, auto, elektrische tandenborstel, scheerapparaat en noem maar op – is samengesteld uit componenten die vaak helemaal niet in zijn eigen land of in Europa tot stand werden gebracht. Een auto die vervaardigd is in België bevat onderdelen uit een vijftigtal landen. In welke mate is zo'n auto dan nog een Belgisch product? Een moderne economie is een zeef, waarbij begrippen als 'eigen bedrijven', 'nationale productie' en 'eigen kapitaal' steeds relatiever worden.

Een van de economische lessen die nu reeds wordt getrokken uit de coronacrisis is dat de globalisatie van de wereldeconomie niet op haar beloop mag worden gelaten, gedomineerd door de wetten van het marktgebeuren en het ongebreidelde kapitalisme. Er gaan dan ook stemmen op om de internationale verwevenheid en afhankelijkheid af te bouwen, of tenminste te reguleren. Vooral naar de rol die China speelt als economische grootmacht werd al vóór de coronacrisis kritisch gekeken. De huidige economische uitdagingen hebben als gevolg dat in grote delen van de Europese opinie het complex van 'het gele gevaar' opnieuw opduikt.

Breuklijn in de geschiedenis?

Zal de uitbraak van de corona-epidemie een breuklijn in de geschiedenis vormen? Het is zeker nuttig de vraag te stellen, maar voor een antwoord is het nog te vroeg. In het verleden werd de wereldgeschiedenis opgedeeld, althans vanuit het standpunt van de blanke man, in de periode voor en na Christus, v.C. en n.C. In het laatste kwartaal van de 20ste eeuw brak de ICT-revolutie uit, geïnitieerd door het fabeltuig 'computer', waardoor de wetenschap, onze economie en onze wijze van leven – zeg maar: de beschaving – totaal werden omgewoeld. Sindsdien betekenen de afkortingen v.C. en n.C. ook 'voor Computer' en 'na Computer'. Volgens sommigen is nu een nieuwe radicale opdeling van de geschiedenis van de mensheid in de maak en moeten we voortaan spreken van 'voor Corona' en 'na Corona', een nieuwe v.C. en n.C. dus. Wellicht is deze conclusie wat voortvarend. Europeanen hebben wel vaker de neiging zich te wentelen in een laatste-oordeel-ondergangsdanken, geheel in de sfeer van de bestseller van Oswald Spengler: *Der Untergang des Abendlandes* uit, niet toevallig, 1918.

Toch dagen aan de horizon reeds een aantal zekerheden op die een grote invloed zullen hebben op onze levenswijze. Het beleid zal grondig moeten worden aangepast en in eerste instantie zal de aandacht gaan naar de werking van de gezondheidssector. De behandeling en genezing van zieke mensen in optimale menselijke omstandigheden is een prioriteit die dagelijks moet worden waargemaakt. Het verzorgend personeel verricht momenteel wonderen, maar de coronacrisis heeft institutionele en organisatorische gebreken in het licht gesteld die moeten worden weggewerkt. Daarnaast is er uiteraard het beperken van de economische schade van de crisis. Niets zegt momenteel dat er zich geen tweede golf kan voordoen. Het herstelbeleid moet een langetermijnperspectief bieden en mag structurele hervormingen niet uit de weg gaan. Wellicht zullen individuele en collectieve gedragspatronen moeten worden aangepast, zelfs als er binnen afzienbare tijd een (mirakel)vaccin zou worden ontdekt. De consumptiemaatschappij zal er wat minder uitbundig en feestelijk gaan uitzien. Vele contacten en vergaderingen zullen voortaan plaatsvinden via digitale middelen. Het frequente reizen, zowel voor zaken als voor vakantie, zal in intensiteit verminderen. Ook toeristische reizen zullen vaker worden gerealiseerd online, aanvankelijk een wat pover surrogaat van de in werkelijkheid te beleven ontdekkingstochten. Maar de technologie doet wonderen en de verspreiding van 3D-beelden is in aantocht, waardoor de kloof tussen de werkelijkheid en de beeldvorming zal verminderen.

Grote aandacht zal moeten gaan naar de psychische gevolgen van de pandemie, want na COVID-19 komen er waarschijnlijk nog virusziekten op ons af. Naarmate de levensduur van mensen wordt verlengd, wordt het soortelijk gewicht van het oudere segment in de samenleving groter, ook wat de gezondheidskosten betreft. Pijnlijke afwegingen dreigen te moeten worden gemaakt tussen de waarde van het

menselijk leven en de kosten van het in leven houden van mensen. Een lockdown verwekt grote frustraties bij mensen die worden opgesloten en bij anderen die niet langer toegang hebben tot hun dierbaren-met-huisarrest. (Er wordt dan maar gefantaseerd over neologismen voor het 'blijf-in-uw-kot-bevel': gedwongen afzondering, huisarrest, thuisisolatie, op slot leven, in een bubbel sudderen, in een silo huizen, in een stolp de tijd doden, sociale onthouding toepassen, ophokplicht ernstig nemen, maatschappelijk distantiëren, afstandelijk zoenen, anderhalvemeteren als toegelaten activiteit en andere nieuwspraak.)

Een grondig gewijzigd beleid

Wel kan men nu reeds stellen dat de coronacrisis en haar veelvuldige gevolgen kunnen en wellicht ook zullen leiden tot een fundamentele herziening van het beleid in al zijn aspecten: ethische waardeschalen, samenlevingsprioriteiten, de internationale (vooral economische) relaties, de werking van wereldwijde markten, de rol van de overheid enzovoort.

1. De eerste prioriteit is natuurlijk **de bestrijding van de dodelijke pandemie** en zo mogelijk het voorkomen van nieuwe pandemieën. Dit veronderstelt een intense internationale wetenschappelijke samenwerking van overheden, universiteiten en de laboratoria van grote farmaceutische bedrijven. Wat deze laatste betreft, is het streven naar en realiseren van winst uiteraard een belangrijke stimulans om grote researchinspanningen te doen. De huidige crisis toont echter ook aan wat hiervan de limieten zijn: de drang om zich bepaalde medische ontdekkingen toe te eigenen. Niet concurrentie maar samenwerking van grote laboratoria van de farmaceutische nijverheid en overheidsinstanties, in synergie met internationale organisaties, is nu van prioritair belang. Concurrentie mag coöperatie niet uitsluiten. Vandaar een nieuw begrip dat voortaan inhoud en een structurele onderbouw moet krijgen: **coöpetitie**, het samengaan van coöperatie en competitie. De Europese Unie kan op dit vlak een belangrijke rol spelen.

2. De tweede belangrijkste prioriteit heeft te maken met het **handhaven en verbeteren van de sociale zekerheid** en de daaraan gekoppelde sociale welvaartsstaat. De uitgebreide sociale zekerheid, vooral in West-Europa, werd na de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog door vooruitziende politieke en sociaal-economische leiders opgebouwd. Daaruit ontstond het zogenaamde '**vierspan van krachten**' dat ook wel eens het Europese model wordt genoemd en dat nog steeds aanwezig is in de fundering van de Europese Unie. De vier funderingsstenen en pijlers zijn: de parlementaire democratie, de sociaal gecorrigeerde markteconomie, de rechtsstaat en de sociale welvaartsstaat. De sociale uitgaven aan onder meer gezondheidszorg, pensioenen en werkloosheid bedragen ten minste 42% van de totale Belgische begroting, voor zover men de uitgaven voor onderwijs niet beschouwt als sociale uitgaven en hierin dus niet meetelt. De sociale zekerheid kost heel veel geld, maar is ook een monument van interpersoonlijke solidariteit en herverdeling. Bij het uitbreken van de coronacrisis, toen er geen werk meer bleek te zijn voor zeer talrijke arbeiders, werd prompt de tijdelijke werkloosheid ingevoerd. Daarvan konden in België binnen de kortste keren anderhalf miljoen mensen gebruikmaken. Daardoor bleef de sociale druk die COVID-19 veroorzaakte binnen bepaalde perken. Maar ook de armoede neemt toe onder invloed van de crisis en dient efficiënt te worden aangepakt. Het blijkt dat steeds meer mensen een beroep moeten doen op OCMW-steun en op de voedselbanken, tekens aan de wand dat het vijf voor twaalf is. De coronacrisis heeft de aandacht gevestigd op het feit dat veel mensen die

essentiële maatschappelijke diensten vervullen, onderbetaald zijn, onder meer in de gezondheidsdiensten, de woonzorgcentra en wellicht ook het onderwijs. Een herinschatting van de verloning is nodig als we rekening houden met een aantal maatschappelijke waarden die tijdens de coronacrisis scherp tot uiting zijn gekomen. Grote ongelijkheden in inkomens en vermogens die in de media worden getoond, worden steeds meer onaanvaardbaar en worden dan ook omgezet in politieke eisen. Wellicht moet er in de toekomst, vanuit deze ervaring, een **nieuw sociaal pact of zelfs maatschappelijk contract** worden uitgewerkt. Op internationaal vlak zal het ontwikkelingsbeleid moeten worden herdacht als blijkt dat de bevolkingen in de ontwikkelingslanden in de tang worden genomen door enerzijds de rampspoedige gevolgen van de klimaatopwarming en anderzijds levensbedreigende pandemieën. De hongersnood laat reeds zijn doodskop zien. Het jongste jaarverslag van de Verenigde Naties (United Nations Development Programme) waarschuwt ervoor dat voor het eerst in dertig jaar wereldwijd de gemiddelde levensstandaard van de aardbewoners erop achteruitgaat.

3. De mentaliteit van de openbare opinie is vandaag de dag heel anders dan in de 20ste eeuw en voordien. Ook vanwege de omstandigheden hebben de burgers een groot **vertrouwen in de wetenschap** en de beoefenaars van de geneeskunde. Het is opvallend hoe naar aanleiding van de coronacrisis virologen, epidemiologen, microbiologen en medici van allerlei slag worden geraadpleegd. Ze worden bevorderd tot adviseurs van beleidsmakers en tot mediatieke figuren met een soort van waarzeggende faam. Dat politici zich in hun besluitvorming, maar ook in de communicatie daarover, laten bijstaan door deskundigen is een bijzonder positieve evolutie. De politiek is in veel democratische landen overwoekerd geraakt door partijpolitieke schermutselingen die vooral te maken hebben met profileringsdrang en electoraal gewin op een zeer volatiele politieke markt, niet langer met het algemeen belang. Democratie betekent het beheer van meningsverschillen in een gediversifieerde samenleving, maar door het almaar polariserend opvijzelen van tegenstellingen wordt ze ondermijnd. Er is nood aan **depolitisering van de politiek** om de politiek weer geloofwaardig te maken.

Vandaag de dag zijn het virologen en epidemiologen die de credibiliteit van het politieke beleid mee boetseren en vergroten, en die bovendien pedagogisch met de problemen omgaan zonder verleid te worden door goedkope demagogie. Deze wetenschappelijke en communicatieve aanpak moet toegepast worden op talrijke andere beleidsdomeinen in onze complexe samenleving. Voor een deel is dat reeds het geval, zeker op Europees vlak voor het klimaatbeleid, onder meer door het uitwerken van het Green Deal-programma van de Europese Commissie. Maar ook op vele andere domeinen, vooral in België, is de input van vooral wetenschappelijke deskundigheid bijzonder nuttig, ook om het politieke debat te objectiveren. Denk aan het sociaal beleid, het fiscaal beleid, de begrotingsproblemen en ook – en misschien vooral wat België betreft – de institutionele problemen en het verhogen van de efficiency van het staatsbeheer in een binair land dat aan zijn zesde staatshervorming toe is.

In veel landen zijn institutionele hervormingen aangewezen die centralisatie en decentralisatie van het beleid verenigen in de efficiënte modus operandi die subsidiariteit wordt genoemd. Dat is zeker ook het geval in België. Tijdens de coronacrisis is gebleken hoezeer het beleid als gevolg van zes staats-hervormingen is versnipperd en tot allerlei ondoelmatigheden leidt. Het gezondheidsbeleid berust bij negen federale en regionale ministers, en voor het invoeren en de verdeling van de mondklappers waren vijf ministers bevoegd. Zodra de coronacrisis wat minder virulent is en de statistieken van de ziekenhuisopnames en het verblijf op afdelingen voor intensieve zorgen afnemen, herbeginnen op het politieke strijdtoneel de partijpolitieke schermutselingen en de steekspelletjes die het liefst worden opgevoerd in het mediacircus, met de onvermijdelijke zware uitspraken, schimpscheuten, manoeuvres en hinderlagen. Kortom, het COVID-19-virus moet weer plaatsmaken voor het politieke virus, dat misschien in zekere zin nog schadelijker is. Tijdens de acute virale crisis kregen wetenschappelijke experts van allerlei slag snel veel geloofwaardigheid, vooral bij de publieke opinie, maar ook in het politieke milieu. Zij werden opgenomen in allerlei regeringscommissies en spraken een taal die niet werd vervuild door partijpolitieke kleuring.

4. Dat is de reden waarom ik al een tijd vóór het uitbreken van de coronacrisis heb voorgesteld om de huidige senaat, die versleten is, te vervangen door een **Hoge Federale Raad (HFR)** met daarin een aantal verkozen politici, maar ook vertegenwoordigers van de samenleving, zeg maar het middenveld, en een groep experts in belangrijke maatschappelijke domeinen. De raad zou ook buitenstaanders-deskundigen kunnen raadplegen. Hij zou bijvoorbeeld op institutioneel vlak alle voorstellen die de doelmatigheid van de werking van onze instellingen kunnen verbeteren, kunnen bestuderen en eventueel voorstellen formuleren en al dan niet goedkeuren. Na goedkeuring kunnen deze projecten worden doorgesluist naar het politieke niveau: de regeringen, het federale parlement en de deelparlementen. Met zo'n procedure zou men in elk geval de partijpolitieke bezoedeling kunnen vermijden. De Hoge Federale Raad zou bovendien een heel belangrijke functie vervullen bij het arbitrerende van de belangenconflicten tussen de deelstaten en eventueel tussen de deelstaten en het federale beleidsniveau. Bevoegdheidsconflicten zijn in België behoorlijk geregeld via het Grondwettelijk Hof, zeker wat de exclusieve bevoegdheden betreft, al zijn er heel wat overlappende bevoegdheden die oplossingen in de weg staan. Maar voor belangenconflicten bestaat er geen afdoende regeling; bij gebrek aan een hiërarchie van de normen is er enkel een overlegcomité in de schoot van de federale regering, waarop de deelstaten aanwezig zijn. Dit overleg leidt meestal niet tot duidelijke oplossingen. Volgens welke procedure de Hoge Federale Raad in belangenconflicten zou beslissen, moet uiteraard eerst worden uitgewerkt. Ten slotte zou de raad een hefboomfunctie kunnen vervullen om in onze parlementaire democratie ook elementen van participatieve democratie in te voeren, waardoor de burgers worden betrokken bij de voorbereiding en uitwerking van bepaalde beleidsregels. Zo kan de huidige afstand tussen politiek

en burgers-kiezers verminderen of verdwijnen. Nu heeft de burger de indruk dat hij wordt geregeerd door een regering 'in abstracto', die uitpakt met heel complexe en vaak ondoorzichtige besluiten. Men regeert, Men bestuurt, Men beslist, Men benoemt. Er heerst een **algemene vermenning** en ontpersoonlijking van de gezagsuitoefening door een regering zonder gezicht, ook al tonen politici hun gelaat zo vaak mogelijk en het liefst elke dag op het tv-scherm.

5. Een andere grote mutatie betreft de manier van werken en heeft alles te maken met de doorbraak van de digitale samenleving: **thuisarbeid en telewerken** hebben zich tijdens de coronaquarantaine op een zeer nuttige wijze verspreid, inclusief in het onderwijs. Het gaat om een grondige wijziging van de werkmethoden, die naar alle waarschijnlijkheid ook na de coronacrisis tot op zekere hoogte een blijvend karakter zal krijgen, in het bedrijfsleven en ook in de politiek. Digitale werkmethoden, zoals videoconferenties, zullen zich op grote schaal blijven verspreiden waarbij fysieke verplaatsingen en dure businessreizen veel minder nodig zullen blijken, met zeer gunstige gevolgen voor de mobiliteit en het leefmilieu. Voor de toeristische sector zijn coronatoestanden rampzalig. Vliegtuigreizen blijven, zolang *social distancing* geldt, zeer problematisch. Makkelijker zijn uitstappen te organiseren in voor de helft met passagiers gevulde bussen voor relatief korte reizen. Bovendien ontstaat ook het onlinereizen met aangepaste uitleg. 3D-technologie zal de beeldvorming op tv- en laptopschermen steeds realistischer maken. Ook de ontwikkeling van de e-commerce heeft zeer vërreikende gevolgen, waaraan het bedrijfsleven – tot en met de postbedeling – zich grondig zullen moeten aanpassen. Dankzij de coronacrisis hebben ook de kleinere winkelzaken, allemaal kmo's, geleerd hoe hun klanten digitaal te benaderen en te bedienen via zogenaamde webshops. De massale ontwikkeling van onlineaankopen drukt ook de prijsstijgingen, wegens meer transparantie en dus inflatie.

De coronacrisis zal wellicht ook de invoering van een aantal moderne technologieën versnellen, waarvan de meeste te maken hebben met artificiële intelligentie in de gedaante van robots, die het voordeel hebben dat zij niet vatbaar zijn voor COVID-19-besmetting. Big data, efficiënt gewapend tegen hacking dankzij blockchain, zullen ook in de geneeskunde binnendringen en wellicht ertoe leiden dat elke burger die zich verplaatst, in het bezit zal zijn van een medische identiteitskaart, verpakt in een vertrouwelijke persoonlijke chip.

De coronacrisis zal burgers, vooral in de welvarende landen, ertoe dwingen heel wat van hun gedragingen te herzien en dus het motto 'anders gaan leven' tot hun dagelijkse praktijk te maken. Meteen ontstaat er ook een mogelijk gunstig effect van de coronacrisis: de mogelijkheid om onze ecologische voetafdruk te verkleinen. Ook het uitzicht van en de levenswijze in onze steden zullen grondig worden gewijzigd. Reusachtige kantoorgebouwen worden minder noodzakelijk naarmate steeds meer medewerkers via hun computers thuis kunnen werken. Het

drukke stadsverkeer zal worden uitgerangeerd en de stad van de mens zal steeds meer gaan lijken op een tuinstad. Hoge gebouwen zullen worden geïntegreerd in wat men vandaag 'vertical farming' noemt, met stedelijke landbouw voor de te versteende stedeling. De consumptiemaatschappij zal moeten versoberen en het werkritme vertragen, zodat niet zozeer vrije tijd maar uiteindelijk noodzakelijke tijd zal worden vrijgemaakt om het onderscheid te maken tussen het essentiële en het bijkomstige, en zo grondige levensvragen niet te schuwen. Dit alles, dat lijkt op het boetsen van een nieuwe maatschappij, zal in grote mate afhankelijk zijn van de sterke stijging van de technologische, economische en maatschappelijke productiviteit in al haar aspecten. Wat zeker niet betekent 'meer werken', wel 'anders werken'.

6. Sommige specialisten stellen dat er wellicht een verband is tussen de uitbraak van het COVID-19-virus en de **wereldwijde aantasting van het leefmilieu** door het polluerende gedrag van de mensheid, die steeds meer leden telt die vanwege hun welvaart steeds meer energie verbruiken, de natuur uitbaten en eigenlijk uitbuiten. Het gevolg van deze roofoverval is dat ook het dierenrijk het zwaar te verduren krijgt. De biodiversiteit stort in elkaar en veel diersoorten verdwijnen van de aardbol. Met als gevolg dat het COVID-19-virus, dat welig tierde in de cellen van allerlei dieren, geen gastheren meer vond en uitweek naar andere gastvrije plekken waar het kon neerstrijken. En die vond het bij de mens. Het besluit, vooral van ecologen, luidt dan ook dat de natuur dringend moet worden beschermd en de biotoop hersteld. Meteen is dit een argument om het dringend noodzakelijke klimaatbeleid niet te verwaarlozen als gevolg van de coronacrisis.

7. Een van de meest nijpende problemen wordt het zeer aanzienlijke **begrotingstekort** en het beheersen en beheren van de openbare schuld. Heel wat pre-corona-overtuigingen en dogma's zijn aan het wankelen gebracht, vooral op begrotingsvlak. Een efficiënt herstelbeleid binnen de Europese Unie vereist dat de **budgettaire normen**, zoals het Verdrag van Maastricht die heeft vastgelegd, alvast tijdelijk **worden losgelaten**. Begin jaren 1990 heb ik persoonlijk het voorrecht gehad de onderhandelingen over dit verdrag mee te maken. Het eindresultaat was een historische beslissing: de oprichting van een Economische en Monetaire Unie met een gemeenschappelijke munt. Een consensus over een echte Europese begroting, inclusief Europese belastingen, was toen niet mogelijk. Maar de lidstaten werden alvast opgeroepen om de nodige discipline op te brengen wat hun overheidsfinanciën betreft. Zo werd een begrotingstekort van ten hoogste 3% deficit geduld ten opzichte van het bnp, op voorwaarde dat het tekort zou worden besteed aan investeringsuitgaven van de overheid. De werkingskosten, de zogenaamde consumptie-uitgaven van de overheid, werden onderworpen aan de eis dat de uitgaven volledig zouden worden gedekt door belastingsinkomsten. Dat werd de zogenaamde '**gouden begrotingsnorm**'. Die impliceerde een nul-deficit wat betreft de werkingsuitgaven van de overheid, een beleidsregel die vooral door het herenigde Duitsland, in de persoon van de kanselier van de schatkist Wolfgang

Schaüble, werd verheven tot een absoluut credo. Het onfeilbare dogma van de Duitse regering met haar traditionele pleidooien voor de '*schwarze Null*' werpt nog steeds een schaduw over de Europese begrotingsdiscussies.

Veel lidstaten hebben het met dit strakke begrotingsbeleid zeer moeilijk gehad en geleidelijk aan werd de 3%-procentnorm die Maastricht toeliet voor investeringsuitgaven, toegepast op de lopende werkingsuitgaven van de overheid. Dat gebeurde ten koste van de overheidsinvesteringen, die werden verdrongen, hoewel zij zeer nuttig zijn als ze de groei aanzwengelen: dan stijgt het bnp en zal de schuld, als die althans wordt uitgedrukt als een procent van het bnp, op termijn dalen. Vooral als het gaat om overheidsinvesteringen met een groot multiplicatoreffect, lees groei-effect, waardoor ook de fiscale inkomsten van de overheid zullen verhogen.

Wat de overheidsschuld betreft, was het Verdrag van Maastricht echter zeer streng: die werd afgeklopt op een maximumplafond van ten hoogste 60% van het bnp. Deze maatregel was toen niet onredelijk, omdat in het begin van de jaren 1990 in veel landen de openbare schuld aanzienlijk boven de 100% was uitgestegen, onder meer als gevolg van de sterke stijging van de olieprijs en de werkloosheid. Bovendien wenste de Duitse regering een Europees autoriteitsargument om de kosten van de Duitse hereniging binnen de perken te houden. Komt daarbij dat op de financiële markten de rentevoeten waren opgelopen tot soms 12%, wat als gevolg had dat de financiële lasten op aangegane leningen verpletterend werden. De intrestlasten werden een zeer aanzienlijke uitgavepost op de lopende begrotingen. Dat verplichtte bepaalde landen ertoe opnieuw leningen aan te gaan, nu om de financiële lasten te betalen. Zo ontstond er een dodelijke spiraal waaraan een einde moest worden gemaakt.

Vandaag de dag is de toestand helemaal anders en zijn bijvoorbeeld de rentevoeten gezakt tot ongeveer 0%. Als de rentevoet op de leningen die de overheid aangaat, lager is dan de nominale groei van het bnp – dat is de reële groei verhoogd met inflatie – dan zal het gewicht van de overheidsschuld, verhoogd met de financiële lasten daarop, geleidelijk aan verminderen en uiteindelijk verwateren. Dit veronderstelt echter dat de schuld werd aangegaan voor een eenmalige uitgave, zoals de oprichting van een noodfonds in de strijd tegen de coronacrisis. Gaat het om een jaarlijks weerkerende uitgave, dan is het veel moeilijker om de overheidsschuld via de nominale groei van het bnp te verminderen. Sommigen stellen voor om af te stappen van leningen, en subsidies (lees giften) toe te kennen aan landen in nood. In dat geval dreigt men het verantwoordelijkheidsgevoel bij de landen die steun krijgen, erg te verzwakken en ontstaat de zogenaamde *moral hazard*: er wordt dan geprofiteerd van een maatregel die goed was bedoeld.

Kanselier Angela Merkel, die altijd al uitmuntte door realiteitszin, heeft verklaard dat ze bereid is het beginsel van een zwarte-nulbegroting los te laten, een houding

die in politiek Duitsland niet zomaar wordt aanvaard. De Duitsers beseffen door hun eigen geschiedenis dat grote begrotingstekorten die monetair worden gefinancierd, gemakkelijk leiden tot een oplopende inflatie die astronomische dimensies kan aannemen. Dit was het geval tijdens de Weimarrepubliek in de jaren 1920 en het was de oorzaak van de economische chaos die daaruit is voortgekomen. De uit de hand gelopen situatie heeft toen ongetwijfeld de opgang van een zekere Adolf Hitler en de verspreiding van het dodelijke virus van het nazisme aanzienlijk in de hand gewerkt.

Ook de grootste economische crisis aller tijden, althans in vreedstijd, die uitbrak in 1929, wordt als referentie aangehaald om de huidige toestand te duiden. Deze verwijzing houdt inderdaad heel wat lessen in. In de Verenigde Staten van Amerika kon president F.D. Roosevelt het ergste voorkomen door de verwezenlijking van zijn relancebeleid, de New Deal. Die werd geïnspireerd door de economische visie van onder meer de Britse econoom John Manyard Keynes, die wereldberoemd werd met zijn 'heiligschennende boodschap'. Keynes had de klemtoon gelegd op de noodzaak om in alle sectoren de vraag te stimuleren en daarbij vooral overheidsbudgetten in te zetten. *Deficit spending* werd aanvaard als beleidsinstrument. De grote Keynes blijkt nu weer springlevend. Het Keynesiaanse beleid kon echter niet verhinderen dat de sociale ravage die in veel landen werd aangericht door de economische crisis voor de Tweede Wereldoorlog, heeft geleid tot politieke polarisatie en de opkomst van nationalistische partijen die zichzelf paradoxaal genoeg nationaal-socialisten noemden. Onder de vlag met het hakenkruis zou nazi-Duitsland vanaf 1939 Europa en uiteindelijk de hele wereld meeslepen in de meest verwoestende oorlog aller oorlogen.

Sommige staatshoofden, onder wie de Franse president Emmanuel Macron, spreken deze maanden van een oorlogssituatie en een sociaal-economisch beleid van wederopstanding en hervorming dat kan worden vergeleken met het beleid in Europa na het einde van de Tweede Wereldoorlog. Toen kon er echter een beroep worden gedaan op de Amerikaanse generositeit, meer bepaald op het Marshallplan waarvoor de Verenigde Staten middelen ter beschikking stelde. De bedoeling was om de Europeanen – dankzij de heropleving van de Europese economie die moest leiden tot een herwonnen dynamisme en zelfvertrouwen – te motiveren om weerstand te bieden tegen de expansiedrang van de Sovjet-Unie en het beleid van Stalin dat erin bestond grote steun te verlenen aan de communistische partijen in de landen van West-Europa.

De huidige coronacrisis, met haar rampzalige gevolgen voor de Europese economie, moet uiteraard economisch en financieel wordt behandeld om de welvaart te herstellen. Maar daarbij komt ook de absolute vereiste om op politiek vlak de democratische waarden te handhaven en nationaal-populistische oprispingen te bestrijden die in veel landen de kop opsteken, met slogans als 'America First' of 'Eigen volk eerst'. De geschiedenis heeft geleerd dat extreem nationalisme leidt

tot vijandigheid en agressiviteit tussen staten. 'Le nationalisme, c'est la guerre,' zei François Mitterrand. Uit de hand lopend nationalisme zou in elk geval een eind maken aan de Europese integratie en de Europese Unie uit elkaar rukken.

8. De begrotingstekorten die worden veroorzaakt door de coronacrisis, stapelen zich inmiddels op. Wat België betreft, verwacht men in 2020 een deficit van tenminste 8%, een gevolg van de overheidsuitgaven om de crisis te bestrijden en van de scherpe daling van de fiscale opbrengsten, wat op zijn beurt het resultaat is van een sterk negatieve economische 'groei'. Maar aangezien de Europese Unie zich momenteel veeleer in een toestand van deflatie bevindt – met zeer lage rentevoeten en een zeer geringe inflatie – lijkt Europese *deficit spending*, en dus een Europese begroting met een tekort, perfect aanvaardbaar. Dit tekort zou gefinancierd kunnen worden door de Europese Centrale Bank (ECB), door het opkopen van schuldtitels die de Europese Commissie uitschrijft. Men spreekt ook van het zogenaamde mutualiseren van de schulden aangegaan door lidstaten: in dat geval zou de Europese Unie zelf leningen aangaan en die vervolgens ter beschikking stellen van de lidstaten. De ECB heeft bovendien al geruime tijd voor de coronacrisis massaal staatsobligaties opgekocht op de secundaire markt in het raam van de zogenaamde *quantitative ease policy*. In mei 2020 had de ECB al ongeveer 25% van de openbare schuld van de lidstaten op haar actief staan door de aankoop van hun staatsobligaties.

Een meer rechtstreekse formule is de emissie van euro-bonds door bijvoorbeeld de Europese Investeringsbank of het Europese stabiliteitsmechanisme, die dan op de primaire markt – vóór ze op de beurs te koop worden aangeboden – door de ECB zouden worden opgekocht. Gezien het verzet van onder meer Nederland en Duitsland hiertegen is het het beste de benaming 'euro-bonds' niet te gebruiken en voorzichtig om te springen met het in de praktijk brengen van dit financieringsmiddel. Het totale bedrag zou kunnen oplopen tot ten minste 1000 miljard of 1 triljoen euro en kan dienen om een Europees herstelfonds te spijzen dat deel zou uitmaken van de Europese begroting. De steun en het herstel van de Europese economie financieren via de begroting van Europa biedt als voordeel dat men niet aanbotst tegen de bezwaren van artikel 125 van het Verdrag van Lissabon. Dat stelt duidelijk dat individuele lidstaten niet aansprakelijk zijn voor de verbintenissen van andere lidstaten. Artikel 122 stelt dan weer dat financiële bijstand aan lidstaten mogelijk is in geval van buitengewone gebeurtenissen die deze lidstaat niet kan beheersen. Het lijkt bij wijze van spreken geschreven op het lijf van landen als Italië, Griekenland en Spanje.

De monetaire financiering van overheidsschulden moet natuurlijk oordeelkundig worden toegepast. Essentieel daarbij is dat de rentevoeten rond het nulpunt blijven schommelen: zodra ze ruim positief worden, stijgen de financiële lasten en moet er opnieuw geld worden geleend, niet alleen voor de terugbetaling maar ook voor de financiële lasten zelf. Zo belanden de overheden in een duivelse

spiraal. Stijgende rentevoeten voor staatsobligaties die worden uitgeschreven door leden van de Economische en Monetaire Unie kunnen ook het gevolg zijn van de ondermijning van de kredietwaardigheid van de betrokken lidstaat. Dit land moet dan meer – soms veel meer – betalen voor geld dat het op de kapitaalmarkt wil ontlenen. Dat kan het begin zijn van grote distorsies op de financiële markten, wat uiteindelijk ook kan leiden tot grote problemen binnen de Economische en Monetaire Unie en tot de aantasting van de geloofwaardigheid van de euro. Als dan de Europese Unie de lidstaten die wegzinken in overheidsschuld, verplicht om streng te bezuinigen op hun uitgaven, ontstaat een neerwaartse deflatoire druk op de economische groei en wordt het onmogelijk om een herstelbeleid op gang te brengen.

Maar als de rentevoeten rond het nul-niveau cirkelen, wordt de terugbetaling zeer eenvoudig. Dan volstaat het een nieuwe lening aan te gaan om de oude af te betalen, want het geld is toch ongeveer gratis. Een gewaagd voorstel is natuurlijk de emissie van een zogenaamde 'eeuwige schuld' tegen een zeer lage rentevoet, waarbij de ECB in het bezit wordt gesteld van Europese schuldtitels die belanden op het actief van de bank. Belangrijk is het macro-economische argument: goed gerichte schuldfinanciering die toekomstgerichte investeringen mogelijk maken met een groot multipliereffect, stimuleert de economische groei en derhalve de draagkracht van de hele Europese Unie en haar lidstaten om de aangegane schulden geleidelijk aan terug te betalen. Met als gevolg dat de monetaire financiering van het herstel de kenmerken vertoont van een voorlopige en tijdelijke maatregel.

Ondanks het grote verzet van de Duitse openbare opinie tegen schuldfinanciering, heeft kanselier Angela Merkel niet geaarzeld om met de Franse president Emmanuel Macron een innoverend voorstel te doen met het oog op de oprichting van een zeer belangrijk Europees hulpfonds, waarin leningen zouden worden vervangen door subsidies aan behoeftige landen. Bovendien zou de financiering verlopen via een toegelaten aanzienlijk deficit in de Europese begroting en worden opgevangen door een monetaire financiering vanwege de Europese Centrale Bank.

9. Er wordt wel eens geopperd dat een centrale bank, die geld kan creëren uit het niets, ook zogenaamd **helikoptergeld** zou kunnen uitstrooien, bij wijze van spreken. Dit kan betekenen dat de rekeningen van alle Europese burgers door de ECB met een bedrag van X euro worden gecrediteerd, waardoor de consumptie en dus de globale vraag in de economie worden gestimuleerd. De allegorie van het geld dat uit helikopters wordt rondgestrooid is enigszins bij de haren getrokken. Dit doen zou elke discipline in het financiële overheidsbeleid op losse schroeven zetten en leiden tot een extreem demagogische weggeefpolitiek. De overheid zou zich dan permanent gedragen als Sinterklaas, met wellicht op termijn een kolossale en vernietigende inflatie die de waarde van het geld totaal zou devalueren. Komt daarbij dat het verspreiden van helikoptergeld helemaal geen rekening houdt met

de behoefte van iedere burger. Dit soort van subsidiëring is eventueel moreel te rechtvaardigen voor de dompelaars en de arme mensen in de samenleving, maar zeker niet voor de burgers en de zeer welgestelden die erin slagen hun financiële status te behouden. Het is ook niet bewezen dat de massale verhoging van het geldvolume in de geldomloop meteen een heilzame invloed heeft op de economische groei. Tot op zekere hoogte gebeurt dit nu al in de Europese Unie, waar het genereuze beleid van de ECB gepaard gaat met een trage economische groei. Het toppunt van deze paradox is bereikt in Japan, waar sinds meer dan een decennium een toestand van stagflatie heerst: dat is het samengaan van enerzijds een steile stijging van de geldmassa en de inflatie, en anderzijds een stagnerende economische activiteit.

Zolang de rentevoeten ongeveer gelijk zijn aan nul, kunnen overheden en particulieren gratis lenen. Dat is het gevolg van de zeer ruime 'open markt'-politiek van de ECB, die staatsobligaties opkoopt, waardoor er enorme hoeveelheden geld in de economie worden gepompt. Vreemd – zeker voor economen en financieel deskundigen – is dat deze explosieve stijging van het geldvolume dat in omloop is niet tot een enorme inflatie leidt. Dit heel belangrijke fenomeen wordt in de eerste plaats verklaard door het feit dat het geld dat de centrale bank in omloop brengt en eigenlijk creëert, niet terecht komt op de markt van goederen en diensten. Het wordt uitgegeven op de aandelenbeurzen en geïnvesteerd in de vastgoed- en de kunstmarkt. Daar zie je wél een sterke prijsstijging. Uiteraard zijn aandelenbeurzen zeer volatiel en reageren ze sterk op externe factoren. Onder meer de schommelende prijs van ruwe olie op de wereldmarkt heeft een grote invloed op de prijzen van bepaalde aandelen en daardoor ook, vanwege hun relatief belang, op het hele beursverloop. Een andere factor die de prijzen en dus de inflatie drukt is de invloed van het gedigitaliseerde consumentengedrag op de markten, waardoor aankopen van consumptiegoederen massaal online gebeuren. Onlineaankopen bieden de consument de kans om op het internet de prijzen van zijn mogelijke aankopen te vergelijken. Deze prijstransparantie dankzij e-commerce verhoogt de prijzenconcurrentie en drukt de inflatie. Dat is onder meer op spectaculaire wijze het geval in de toeristische sector, bijvoorbeeld bij het bestellen van vliegtuigtickets, een fenomeen dat de vliegtuigmaatschappijen onder grote druk heeft gezet, lang voor de coronacrisis.

10. Naast de budgettaire steun en de monetaire creativiteit van de Europese Unie moeten we ook uitkijken naar ondersteunende initiatieven van onder meer het **Internationaal Muntfonds (IMF)**. Een efficiënte samenwerking met de ECB is nodig en wordt misschien ook makkelijker nu Christine Lagarde de leiding van het IMF heeft ingeruild voor het voorzitterschap van de ECB. Ook andere multilaterale instellingen, zoals de Wereldhandelsorganisatie (WTO) en het overleg tussen de G7 en de G20, kunnen van groot belang zijn. Stapstenen leggen voor een geleidelijke economische World Governance is bijzonder toekomstgericht.

De coronacrisis zal de hele planeet teisteren met een zeer zware economische aardschok. In alle landen wordt werk gemaakt van een herstelbeleid en de Europese Unie is bezig met het oprichten van een ruim **Europees Herstelfonds** dat zou beschikken, zoals al gezegd, over tenminste één triljoen euro. Daarmee is de kous niet af. De hele wereld heeft nood aan een meer gecoördineerd geld- en rentebeleid. Kort na de oorlog werd in het Amerikaanse Bretton Woods een historisch akkoord afgesloten, waardoor de wereldeconomie voortaan kon beschikken over een aantal financiële en monetaire instrumenten en instellingen die moeten bijdragen tot stabiliteit en economische groei. In de totaal gewijzigde toestand van bijna 75 jaar later is het nodig een nieuw programma uit te werken en na te denken over de verbetering van de werking van multilaterale instellingen als het Internationaal Muntfonds (IMF), de Wereldbank (WB) en de Wereldhandelsorganisatie (WTO). Wellicht is de tijd rijp om een veel grotere synergie, gestructureerde samenwerking en zelfs fusie te overwegen van deze drie instellingen, die een hefboom kunnen worden van *economic world governance*. Ik ben er sinds lang voorstander van om binnen de Verenigde Naties, naast de Veiligheidsraad die zich bezighoudt met wereldpolitiek, een Economische Veiligheidsraad op te richten die ervoor kan zorgen dat de wereldeconomie functioneert op basis van gezonde mededinging, maar ook van noodzakelijke samenwerking, en waarbij misbruiken van de oligopolistische concurrentie zouden worden gebreideld. De wereldmarkt lijkt immers soms op een economisch dinosaurussengevecht waarin gigantische wereldbedrijven elkaar de keel proberen over te bijten – ‘*cut the throat competition*’ – of de honderden miljoenen consumenten en cliënten te gijzelen.

11. De economische gevolgen van de coronacrisis en het ontwerpen van een omvattend herstelbeleid lijken ook **de globalisering en haar gevolgen** op de agenda te plaatsen. De Europese Unie is sterk afhankelijk geworden van de internationale handel. Concreet betekent dit: van het importeren van grondstoffen, energie en veel afgewerkte producten uit andere continenten, vooral uit landen die goedkoper zijn. Meer bepaald China loopt hier in de kijker. Er is opnieuw sprake van het **Gele Gevaar**.

Als zou blijken dat Europa door interne verdeeldheid en een onsamenhangend beleid niet in staat is de economische ondergang van een aantal cruciale ondernemingen te voorkomen, waardoor er een economisch *waste land* dreigt te ontstaan, dient er zich voor China wellicht een unieke kans aan om deze bijna-failliete bedrijven over te nemen. Daardoor zou het land een overheersende positie innemen binnen de Europese economie en op een agressieve wijze inhoud geven aan het beruchte ‘*Belt and Road*’-beleid: hierbij dient het beeld van de oude Zijderoute om inhoud te geven aan wat eigenlijk een kolonisatiepoging is van de oude wereld met de naam ‘Europa’. Het zou de omkering betekenen van wat de Europeanen in China hebben gedaan vanaf de 17de eeuw. Tijdens de coronacrisis heeft China, althans aanvankelijk, hulp geboden aan veel Europese landen, onder meer door enorme hoeveelheden mondklappers en isolerende handschoenen ter

beschikking te stellen. Een goodwillpolitiek die naar alle waarschijnlijkheid niet enkel gemotiveerd werd door toegepaste naastenliefde.

China is al lang geïnteresseerd in de economie van Europa en tracht er voet aan de grond te krijgen. Zo zwaaien de Chinezen de plak in de Griekse haven Piraeus en het Italiaanse Trieste. De Chinese invloed is ook aanzienlijk in onder meer de haven van Antwerpen, via de zeeroute en ook dankzij een spoorverbinding, waardoor de export-import-relatie tussen China en Europa wordt opgetild tot een continu proces. De automobielsector, de farmaceutische nijverheid, de financiële sector, de hightechondernemingen en de moderne communicatiebedrijven, inclusief 5G en de Huawei-technologie, vormen voor China unieke kansen om agressieve, door de Chinese overheid gestuurde investeringen uit te voeren. De luchtvaartsector, die wordt verlamd door de coronacrisis en waarin grote vliegtuigbouwers zwaar op de proef worden gesteld – Boeing wordt ook nog eens geteisterd door de perikelen met het nieuwe vliegtuigtype Max – ziet de verliescijfers exploderen. Deze toestand wekt de aandacht van China: Chinese luchtvaartbedrijven, uiteraard met de volle steun van de Chinese overheid, leggen sinds kort toenemende belangstelling aan de dag voor de overname van onder meer Boeing. En dat is maar één voorbeeld van een hele reeks.

Naar een grotere economische onafhankelijkheid?

In Europa groeit het bewustzijn dat een **grotere economische onafhankelijkheid vooral van China** van levensbelang aan het worden is, ook al is China dankzij bilaterale handelsrelaties voor Europa van groot belang, bijvoorbeeld inzake de invoer van elektrische auto's, de productie van elektrische batterijen, het aanleveren van tal van medicijnen en medische apparatuur. Een grotere onafhankelijkheid van China impliceert uiteraard dat de handel met China wordt afgeremd, zoals ook president Trump beoogt, en dat ook de Europese Unie grijpt naar het wapen van het **neoprotectionisme**. Het beperken van de handelsrelaties, het afremmen van de buitenlandse investeringen en bedrijfsovernames, dat geldt niet alleen voor China en het zijn niet de enige domeinen.

In een wilde en wellicht onbesuisde bui heeft de Amerikaanse president onlangs aangekondigd dat hij de grenzen van de Verenigde Staten onverbiddeijk zou sluiten voor alle immigranten. Dit betekent uiteraard een spectaculaire breuk met de Amerikaanse geschiedenis en met het beleid van integratie dat Amerika groot heeft gemaakt. In Europa is het verontrustend, ondanks de bevrijdende gevolgen van het Schengenakkoord, te constateren dat bijvoorbeeld aan de grens tussen België en Nederland betonnen blokken werden geplaatst om het personenverkeer tussen beide landen onmogelijk te maken. Komen de vier vrijheden die Europa groot hebben gemaakt – het vrije verkeer van goederen, diensten, kapitaal en personen – in het gedrang?

Het neoprotectionisme is een tweesnijdend zwaard dat bovendien haaks staat op de steun die Europa verleent aan de Wereldhandelsorganisatie, met de beginselen van de vrijhandel en het multilateralisme. Tegelijkertijd moet worden voorkomen dat Chinese bedrijven, die staatsbedrijven zijn, de hand leggen op de industriële kroonjuwelen in Europa. De Europese Unie moet er dan ook alles aan doen om deze Europese bedrijven ongeschonden door de coronacrisis te loodsen. Voor een aantal ervan nadert het faillissement met rasse schreden, zodat er aanzienlijke bedragen zullen moeten worden gemobiliseerd, met wellicht ook de aanvaarding van staatsparticipaties in het kapitaal van deze ondernemingen. Meteen staat Europa voor een verscheurende keuze en een soort van revisionisme: moeten de mogelijkheden van neoprotectionisme en neo-etatisme in overweging worden genomen, zonder fundamenteel afbreuk te doen aan het geloof in de deugdelijkheid van de vrije markteconomie?

Een Chinese diplomaat zei mij onlangs: 'De economische relaties tussen China en Europa gaan terug tot de 17de eeuw. Europa heeft steeds veel ingevoerd uit China en omgekeerd. Vele Chinese uitvindingen werden nadien in Europa ontwikkeld. Dat is het geval met het buskruit, dat China al in de 12de eeuw ontdekte en gebruikte om vuurwerk aan te steken en vredig feest te vieren. Toen kwamen de

Europeanen. Zij namen het buskruit mee naar Europa, maakten er vuurwapens mee, musketten en kanonnen, en moordden elkaar uit.'

Een evenwichtige internationale vrijhandel heeft voordelen voor alle betrokken partijen. Het importerende land voert goederen in die meestal goedkoper zijn dan wat in eigen land kan worden geproduceerd. Dat is voordelig voor de consument, waardoor zijn koopkracht stijgt. Het exporterende land biedt de kans aan de eigen bedrijven om intens te produceren en daarbij een beroep te doen op meer werknemers, waardoor de werkloosheid afneemt en de lonen stijgen. Azië, en China in het bijzonder, is een belangrijke handelspartner van de Europese Unie geworden. Onze Belgische export naar China bedroeg in 2019 28 miljard euro, 9,1% van onze totale export wereldwijd. Onze import uit Azië is goed voor 42,5 miljard euro (14,9%). De Belgische handelsbalans met China is negatief, maar de bedragen zijn aanzienlijk als men rekening houdt met het feit dat België 77% van zijn export aan de man brengt binnen de Europese Unie. 45% van de Belgische export buiten de Europese Unie gaat naar Azië, en dus hoofdzakelijk naar China. De producten die uit China worden geïmporteerd niet langer in België toelaten, om ze hier te produceren, zou de binnenlandse prijzen ervan nagenoeg verdubbelen, vanwege onze veel hogere productiekosten. Hierdoor zou de koopkracht van onze landgenoten dalen. Het is evident dat protectionisme – en dus deglobalisering – schadelijke gevolgen zal hebben voor onze welvaart. Wel moeten we de import uit het verre buitenland onderwerpen aan kwaliteitsnormen, ecologische en gezondheidseisen en criteria voor loyale handel. Economische en sociale dumping in het land van oorsprong kunnen niet worden aanvaard. De toepassing van dit alles vergt samenwerking tussen de betrokken landen en de Europese Unie.

Om te komen tot loyale handelsrelaties met China moet dit land ervan overtuigd worden zich correct te gedragen en de regels van een evenwichtig multilateralisme te onderschrijven en ook toe te passen. Dat *fair-trade*-beginsel geldt uiteraard voor alle andere landen en de Wereldhandelsorganisatie poogt de lidstaten in dit verband tot betere gevoelens – en gedragingen – te brengen. De ervaringen terzake met president Donald Trump zijn niet van aard om aan deze doelstelling veel geloofwaardigheid te hechten, nu deze man er blijkbaar niet voor terugdeinst om de werking van de WTO te ondermijnen en een economische koude oorlog te ontketenen, niet alleen met China. Bovendien zijn er onverwachte gebeurtenissen en wendingen mogelijk die de loop van de geschiedenis kunnen wijzigen. Er zijn geruchten dat Chinese virologen erin geslaagd zijn een anti-COVID-19-medicijn te ontwikkelen in hun biotech-bedrijf Sinovac, dat al beloftevolle resultaten oplevert wanneer het wordt toegediend aan apen en andere diersoorten. Als zou blijken dat de Chinezen alle andere onderzoekslaboratoria in de wereld te snel af zijn en bovendien erin zouden slagen de wereldmarkt voor een dergelijk vaccin te veroveren, zou het prestige van China enorm toenemen. De stelregel 'If you can't beat them, join them' zou dan weer tot dogma worden verheven.

De Europese Unie kan, in het kader van haar eigen herstelbeleid, het initiatief nemen om met China tot een redelijk vergelijk te komen, waarbij de gevaren van wederzijds protectionisme en economische oorlogvoering worden vermeden. China heeft zelf trouwens grote problemen. Het bewind van president Xi Jinping moet opboksen tegen grote binnenlandse moeilijkheden. De coronacrisis heeft bij veel Chinese burgers het idee van de onfeilbaarheid en ook de geloofwaardigheid van het huidige regime sterk ondermijnd. De grootsprakerigheid van de politieke leiders over de verwezenlijkingen van het land, de snelle uitvoering van het *Belt and Road*-project, de verhoging van de levensstandaard, ook in het Chinese binnenland, zouden nog meer inboeten aan geloofwaardigheid als het Westen de handel en investeringen in en met China zou terugschroeven. Japan wil thans zelfs Chinese bedrijven financieel helpen als die bereid zijn investeringen in Japan op te doeken en terug te keren naar hun vaderland. Ook Australië en India willen nadrukkelijk de Chinese invloed binnen hun eigen economie verminderen. En in Afrika, onder meer in Congo, wordt de Chinese economische en financiële opdringerigheid al langer ervaren als een vorm van neokolonialisme. Een voortwoekerend anti-Chinees gevoel in de wereld, vooral op economisch vlak, dreigt fatale gevolgen te hebben voor de Chinese economie, die voor het eerst sinds 1976 dreigt te moeten afrekenen met een negatieve groei. Dit wordt door veel Chinese burgers ervaren als een kaakslag voor het regime, dat ook geconfronteerd wordt met toenemende armoede en ellende, vooral buiten de grote steden en in de sloppenwijken. De economische en daardoor ook politieke verzwakking van China is wellicht van aard om tussen China en Europa steriele twisten te vermijden en over te gaan tot akkoorden voor een billijke en evenwichtige samenwerking. De Europese Unie heeft er ook geen voordeel bij dat China zijn status van zeer snel ontwikkelend land zou verliezen en politiek zou worden gedestabiliseerd. Steeds meer blijken de Chinezen op wetenschappelijk en technologisch vlak in veel domeinen voraanstaand te worden, zodat een goed georganiseerde samenwerking te verkiezen is boven een economische oorlog.

Een ander belangrijk aspect van het handelsbeleid van de Europese Unie is de vraag of de Europese Unie zich een realistisch Chinabeleid kan veroorloven zonder ook rekening te houden met de Russisch-Europese relaties. Ofschoon bij het beëindigen van de Koude Oorlog twaalf van zijn voormalige deelrepublieken uit het Sovjet-lichaam zijn geamputeerd, blijft Rusland een groot land, dat deel uitmaakt van de Europese geschiedenis, beschaving en cultuur. Ook een samenwerking met Rusland kan voor Europa positieve economische, technologische en wetenschappelijke gevolgen met zich meebrengen. Na de explosie van de Sovjet-Unie en de implosie van het communisme in 1992 ontwaakte de wereld in een totaal andere strategische en politieke toestand. De bipolaire en bijzonder gespannen relatie tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, die sinds het eind van de Tweede Wereldoorlog de wereldpolitiek had beheerst, kwam toen tot een einde. Op het geopolitieke schaakbord bleef maar één overwinnaar over: de Amerikaanse reus. Het bracht de Amerikaanse politicoloog Francis Fukuyama

ertoe zijn beroemde boek *The end of history* te schrijven. Zijn stelling was triomfalistisch: het westerse liberale markteconomische beschavingsmodel heeft de Koude Oorlog gewonnen. Rusland had de hereniging van de twee Duitslanden moeten aanvaarden, met als stevige klap op de vuurpijl het lidmaatschap van het grote Duitsland van de NAVO, terwijl op hetzelfde ogenblik de Russen verplicht werden hun militair bondgenootschap, het Warschaupact, volledig te ontmantelen. Bovendien werd Gorbatsjov door de Amerikanen gepaaid met loze beloften die nooit werden gehouden, zoals de dure eed dat de gewezen deelrepublieken van de Sovjet-Unie nooit lid zouden worden van de NAVO. Het omgekeerde was het geval: de Baltische staten werden binnen de kortste keren door de NATO plechtig verwelkomd als volwaardige lidstaten. De economische steun die door het Westen was beloofd aan Rusland, en de Amerikaanse dure eed dat de olieprijsen zouden stijgen – en dus ook de Russische aardgasprijsen – werden evenmin bewaarheid. Gorbatsjov werd in zijn eigen politbureau verweten zich heel naïef te hebben opgesteld tegenover de Amerikanen. Hij verloor elke invloed en elk prestige. Tot op vandaag, en meer bepaald in hoofde van president Poetin, heerst in Rusland een groot wantrouwen tegenover de Amerikaanse leiders.

Meer Europa

De coronacrisis heeft in een beperkt aantal weken de wereldeconomie, en dus ook de economie van de Europese Unie, grondig ontwricht. Een krachtadig herstelbeleid dringt zich op, maar moet worden uitgevoerd op een ogenblik dat aan andere uitzonderlijke uitdagingen het hoofd moet worden geboden: een klimaatbeleid met strenge normen om de planeet te behoeden voor een ecologische catastrofe; het stimuleren van doelgerichte research met het oog op het inrichten van een digitale maatschappij; het beheersbaar maken van de migratie en ten slotte – last but not least – een Brexitakkoord met Groot-Brittannië dat de essentiële belangen van beide partijen verzoent. Al deze problemen vergroten de interdependentie tussen landen onderling, meer bepaald tussen de lidstaten van de Europese Unie. Elke efficiënte aanpak vereist meer Europa. Maar deze evidentie wordt steeds meer verworpen door nationaal-populistische politieke partijen die in heel wat EU-lidstaten een aanzienlijke invloed hebben veroverd.

Er is de coronacrisis, die nog niet voorbij is, en het omvattende Europese herstelbeleid, dat dringend moet worden uitgevoerd. Op die korte termijn kunnen we onmogelijk de Europese verdragen wijzigen met het oog op een institutionele hervorming. Wel moet naar aanleiding van de huidige enorme uitdagingen een klare visie worden ontwikkeld op een ruim en vernieuwend Europees project dat de komende jaren de verbeeldingskracht, de energie en de besluitvaardigheid van de Europese leiders moet aandrijven en het enthousiasme van een groot deel van de Europese openbare opinie moet wekken. In het verleden hebben een paar dragende projecten de ontwikkeling van de Europese Unie bepaald, zoals de interne markt die met grote daadkracht werd gerealiseerd onder het leiderschap van Jacques Delors, de hereniging van beide Duitslanden en de zeer aanzienlijke uitbreiding van de Europese Unie met nieuwe lidstaten, samen met de oprichting van een Economische en Monetaire Unie als absolute noodzaak om de vrijhandelsunie efficiënter te laten functioneren.

De Economische en Monetaire Unie die in 1992 door het Verdrag van Maastricht is ingevoerd, betekende een kwantsprong in de geschiedenis van de Europese integratie. De interne markt had de handel en alle bijbehorende bepalingen en normen, onder meer inzake milieu en gezondheid, bevrijd van alle mogelijke hinderpalen. Behalve één: de eigen nationale munten van elke lidstaat en de daaruit voortvloeiende schommelingen van de wisselkoersen. De centrale banken hadden wél een tijd gepoogd door onderling overleg de schommelingen van de wisselkoersen binnen bepaalde grenzen te houden: dat was de zogenaamde tunnel of slang. De zogenaamde ECU werd gebruikt als rekeneenheid, niet als betaalmiddel. Ondanks veel goede wil werkte dit niet bijzonder vlot. Een radicale keuze en een diepgaande hervorming hielden in dat er in Europa een enige gemeenschappelijke munt zou worden ingevoerd, althans in de landen die zich zouden aansluiten bij de Economische en Monetaire Unie. Dat gebeurde dan ook

in 1992 principieel, bij de ondertekening van het Verdrag van Maastricht. Bij de eeuwwisseling werd de euro als volwaardige munt, betaalmiddel, ruilmiddel en rekenmiddel ingevoerd. De nationale munten verdwenen.

Twintig jaar na haar feitelijke ontstaan is de Economische en Monetaire Unie een succes. Toch blijft de unie ook onvolmaakt, want zij beantwoordt niet aan de voorwaarden die de theoretici van de 'optimale muntzone' uitwerkten, zoals onder meer Nobelprijswinnaar Robert Mundell. Een muntunie veronderstelt binnen de betrokken zone een grote mobiliteit van goederen, diensten, kapitalen en ook van mensen. Met dit laatste wordt vooral de geografische en professionele mobiliteit van arbeidskrachten bedoeld. Blijvende verschillen in de macrowerking van de nationale economieën, uiteenlopende sociale-zekerheidssystemen en diverse stelsels van overheidsuitgaven en belastingen leiden tot competitiviteitsdistorsies, die niet langer kunnen worden gecompenseerd door aanpassingen van de wisselkoersen. De eigen nationale munt, die er niet meer is, kan uiteraard ook niet meer worden gedevalueerd. Het enige middel om de competitiviteit van een lidstaat te herstellen bestaat in een zogenaamde 'interne devaluatie'. Dit betekent dat men de productiekosten drukt, met name de loonkosten, de sociale uitgaven, sommige belastingen en een reeks andere uitgaven. Kortom, in de huidige eurozone worden scheefftrekkingen in de competitiviteit in lidstaten bestreden door een austeriteitspolitiek met deflatoire kenmerken, waarvan aanzienlijke werkloosheid een van de gevolgen is. Dit leidt tot ontevredenheid bij de bevolking, die zich kan uiten in anti-Europees kiezersgedrag, vooral als populisten en demagogen zich van het ongenoegen meester maken. Een terugkeer naar de nationale munten, zoals Marine Le Pen, de averechtse Jeanne d'Arc, in Frankrijk predikte tijdens de campagne voor de presidentsverkiezingen van 2017, zou catastrofale gevolgen hebben voor de welvaart in Frankrijk én voor de Europese welvaart in het algemeen.

De Europese Unie ontwikkelt zeer veel activiteiten op talrijke vlakken: landbouw, innovatie, steun voor armere regio's, sociale cohesie, Erasmusbeurzen, grensbewaking, de strijd tegen klimaatverandering enzovoort. De Europese begroting wordt door het Europees Parlement goedgekeurd voor een periode van zeven jaar. De huidige zal gelden voor de jaren 2021-2027. Ze bedraagt 1100 miljard euro. Dat lijkt op het eerste gezicht een hoog bedrag, maar beantwoordt in de feiten aan nauwelijks 1% van het Europese bruto nationaal product. (Ter vergelijking: de federale uitgaven in de Verenigde Staten bedragen 27% van het Amerikaanse bnp.) Het vertrek van Groot-Brittannië uit de Unie is ook een streep door de Europese rekening en kost over de looptijd van zeven jaar ongeveer 70 miljard, of 10 miljard euro per jaar. De uitgaven dreigen zich bovendien de komende jaren op te stapelen, als gevolg van het economisch herstelbeleid, een absolute noodzaak als gevolg van de coronacrisis, het klimaatbeleid en uitgaven voor immigratie en digitale innovatie. De Europese begroting wordt hoofdzakelijk gefinancierd met de bijdragen van de lidstaten; daarnaast zijn er ook de Europese douanerechten.

De burger beseft niet hoe weinig dat betekent per hoofd van bevolking: 68 euro per jaar per inwoner. Vooral vier landen – de zogenaamde ‘Vrekkige Vier’ – staan op de rem als het over de verhoging van de Europese uitgaven gaat: Nederland, Oostenrijk, Zweden en Denemarken. Ook Duitsland is traditioneel erg terughoudend. Maar dankzij de Europese toewijding en de zin voor realisme van kanselier Angela Merkel is Duitsland als grootste Europese mogendheid uiteindelijk toch bereid om constructieve compromissen te aanvaarden.

Europa heeft door de coronaramp nood aan een massaal ondersteuningsbeleid om te voorkomen dat bepaalde economische sectoren en activiteiten ten onder gaan. Om bepaalde ondernemingen van een wisse dood te redden zal, naast solvabiliteitssteun, ook goedkeuring moeten worden verleend aan kapitaalsverhogingen via overheidsinstellingen, met als gevolg dat de staat op een of andere wijze en wellicht tijdelijk mede-eigenaar van bedrijven wordt. Dat betekent de terugkeer van de staat als economische partner. Ook bedrijfsfusies tussen Europese ondernemingen zullen moeten worden toegelaten. Dit veronderstelt dan weer dat de Europese commissaris voor Mededinging, de oppermachtige Margaretha Vestager, heel wat water bij haar wijn zal moeten doen. Bovendien moet een enorme investeringsinspanning worden gefinancierd die toekomstgericht is en met name de Green Deal en de digitale transitie gestalte geeft. En het monetaire beleid van de Europese Centrale Bank moet ervoor zorgen dat de financiële markten niet op hol slaan. De taak is zo omvattend dat een radicale ingreep vereist is: het europeaniseren van een aantal belangrijke uitgaven die nu nog behoren tot de begrotingen van de lidstaten.

Bij dit alles is het in een democratische Europese Unie van essentieel belang dat ook de sociale aspecten van het herstelbeleid de grootste aandacht krijgen. De coronacrisis veroorzaakt aanzienlijke werkloosheid en de armoede neemt sterk toe. Daarbij mogen beleidsvoerders zich niet laten opsluiten in een dilemma: ofwel de economie redden, ofwel de door het coronavirus besmette mensen redden. De keuze tussen gezondheid en economie doet een bijzonder complex ethisch probleem rijzen waarmee beleidmakers het best niet worden geconfronteerd. Gezondheid en economie zijn complementair. Ze vormen een en/en-verhaal, want als de economie ineenstort en er sociale ellende ontstaat, gaat ook de volksgezondheid erop achteruit. En als de volksgezondheid zwaar wordt beproefd door een pandemie, krijgt de economie klappen. Deze complementariteit werd tot overmaat van ramp bewezen door de coronacrisis. Traditionele recepten – meer solidariteit, meer cohesie en convergentie – zijn de ingrediënten van elke Europese oplossingformule. De grote opgave is hieraan concrete inhoud te geven. Daarbij komt dat de coronapandemie niet voorbij is. Het komt erop aan ze binnen perken te houden, maar wellicht zal het besmettingsgevaar nog geruime tijd in onze samenleving latent aanwezig zijn. Of, wat veel erger is, dat het opnieuw zal opflakkeren. Het beleid dat moet worden uitgewerkt moet steunen op een breed draagvlak van nationale politici die op Europees vlak bereid zijn hun nationale

belangen voor een deel ondergeschikt te maken aan Europese oplossingen. De inzet van de leiders van de Europese instellingen – meer bepaald de Europese Commissie, de Europese Raad, het Europees Parlement en de ECB – is nog meer vereist dan in het verleden, met daarnaast ook de constructieve raadpleging van de zogenaamde sociale partners in de diverse lidstaten. Er is vaak kritiek op de werking van de Europese Unie, haar traagheid en gebrek aan daadkracht en haar interne verdeeldheid. Onvoldoende wordt onderstreept dat bijna alle disfuncties van de Europese Unie te wijten zijn aan de lidstaten en hun nationale regeringen, die er te weinig in slagen om rond de Europese vergadertafels gemeenschappelijke standpunten in te nemen. Daar komt bij dat een Europees crisisbeleid hoe dan ook in overeenstemming moet blijven met de waardeschaal van Europa en de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. De eerbiediging van essentiële vrijheden en de strijd tegen onverantwoorde ongelijkheden zijn slechts een paar voorbeelden van deze rechten. Gelukkig beschikt de Europese Unie al over instrumenten die kunnen worden ingezet om het ergste te voorkomen, tot en met sancties tegen lidstaten die over de schreef gaan. Medio april 2020 werden de ministers van Financiën het eens over een pakket van 540 miljard dat zou worden ter beschikking gesteld van de regeringen en hun programma's via het Europees stabilisatiemechanisme (ESM), de Europese Investeringsbank (EIB) en de Europese begroting, die echter voor de volgende zeven jaar nog steeds niet is goedgekeurd en bijgevolg nog grondig kan worden gewijzigd.

De coronacrisis zet het maatschappelijk leven in grote mate op zijn kop: werken, wonen, het gezinsleven en samenleven, op reis gaan, cultuurbeleving... Maar ook de werking van de hele gezondheidssector, het functioneren van de politieke instellingen, de rol van de media en uiteraard het bedrijfsleven ondergaan een tsunami van veranderingen die qua intensiteit te vergelijken is met de gevolgen van een oorlog.

Dit zijn de uitdagingen voor Europa

1. Een echte Europese begroting

De coronacrisis heeft minstens één zaak duidelijk gemaakt: de burgers, hun steden en dorpen, hun gewesten, landen en continenten zijn zeer interdependent. Vanuit een Europees standpunt bekeken houdt dit een krachtig pleidooi in om nog meer samen te werken en bevoegdheden te federaliseren. Als onder druk van COVID-19 de Europese landen een herstellfonds oprichten dat beschikt over tenminste 1000 à 2000 miljard euro om de economische rampspoed beperkt te houden, blijkt andermaal dat de Europese begroting van oudsher belachelijk laag is gehouden. Het is dan ook de hoogste tijd om een aantal belangrijke **'beleiden'**, die momenteel nog binnen elke lidstaat nationaal worden gefinancierd, te **européaniseren**. De huidige situatie biedt hiertoe een kans. En dan wordt in onze dagen in eerste instantie gedacht aan de financiering van het herstelbeleid dat nodig is om de gevolgen van de coronacrisis te bestrijden. Maar ook het klimaatbeleid, de energiewetgeving, R&D in bepaalde domeinen, technologische innovatie en digitalisering, veiligheid, defensie, het integratiebeleid van vluchtelingen, het fiscaal beleid enzovoorts: ze komen allemaal voor europeanisering in aanmerking. Aan de meeste burgers moet worden uitgelegd hoe goedkoop Europa nu wel is. De Europese begroting haalt nauwelijks 1% van het Europese binnenlands product en wordt dan nog in zeer grote mate geristourneerd aan de lidstaten in de vorm van subsidieregelingen en vormen van financiële ondersteuning. Door een aantal belangrijke uitgaven te europeaniseren zou de Europese begroting behoorlijk worden verhoogd. Tegelijkertijd zouden de nationale begrotingen en de belastingen kunnen worden verlaagd, wat Europa sympathiek zou maken in de lidstaten. Hogere Europese uitgaven zouden natuurlijk moeten worden gefinancierd door een Europese belasting, het liefst een indirecte belasting die bij voorkeur van aard is om het energieverbruik en schadelijke milieuedragingen te ontraden: diesel, benzine, de CO₂-uitstoot, de luchtvaart. Maar het gaat bijvoorbeeld ook om een Europese taxatie van bepaalde financiële transacties, een belasting op de superwinsten van de digitale communicatiebedrijven en de bestrijding van fiscale paradijzen. Het Europees Parlement zou dan de belangrijke bevoegdheid krijgen om niet alleen een aanzienlijke Europese begroting maar ook haar financiering al dan niet goed te keuren. Het Europees Parlement zou daardoor ook een grote democratische verantwoordelijkheid krijgen.

2. Geen Europese democratie zonder taxing power

Het beginsel dat de Britse kolonies in Amerika in 1776 toepasten om zich los te rukken van het Britse moederland luidde: 'No taxation without representation'. Meteen werd een Amerikaans parlement in het leven geroepen. In het huidige Europa moet dit democratische beginsel worden omgekeerd: 'No representation

without taxation', waarbij het Europees Parlement het centrum zou worden van de democratische gezagsuitoefening in Europa, via het uitgaven- en inkomstenbeleid van de Europese overheid. Bovenstaande radicale ingreep vereist ook de oprichting van een Europese schatkist en de benoeming van een Europese minister van Financiën, die een belangrijke rol zou gaan spelen in de Europese Commissie. Geleidelijk aan zou die evolueren in de richting van een Europese regering. De ECB zal ook een grotere verantwoordelijkheid moeten opnemen door op te treden op de primaire markt van de staatsfondsen, dankzij het moneteriseren van Eurobonds uitgegeven door de Europese schatkist. Tot op heden is de reflatoire QE-politiek (*quantitative ease*) van de Europese Centrale Bank beperkt tot het opkopen van reeds uitgegeven overheids- en (onder bepaalde voorwaarden) industriële obligaties.

Het invoeren van Europese belastingen is uiteraard niet populair maar zou als gevolg hebben dat de nationale regeringen in hun lidstaten de belastingdruk kunnen verlagen. Bovendien is het wenselijk dat de Europese overheden, te beginnen met het Europees Parlement, in eerste instantie denken aan indirecte belastingen die de Europese burger niet te veel pijn doen, zoals btw, milieutaksen, belastingen op financiële transacties en op de monopoliewinsten van grote ondernemingen. Ook kan het zeer nuttig zijn dat de Europese Unie en aantal beginselen zou vastleggen om te komen tot een harmonisering van de fiscaliteit in de lidstaten, zowel op gebruik, verbruik, inkomens en vermogens. In de meeste landen is het belastingstelsel bijzonder complex geworden, wat makkelijker leidt tot belastingvermijding via gesofistikeerde juridische constructies. Vooral het invoeren van een Europese vennootschapsbelasting zou belangrijke positieve effecten kunnen hebben op het vlak van de harmonisering van de fiscaliteit, zeker als hierdoor ondernemingen zouden worden aangespoord om het statuut van Europese vennootschap aan te nemen.

3. Een echt Europees Parlement

De kans is groot dat een aantal huidige lidstaten van de EU niet zover willen gaan in de Europese integratie en het afstand doen van hun nationale soevereiniteit. Dit zal leiden tot een Europa met verschillende snelheden of tot een Saturnus-model, met een aanvankelijk beperkte *coalition of the willing* in het centrum van de Europese Unie en daaromheen concentrische cirkels van lidstaten die nog niet in staat zijn om het volledige menu van de Europese integratie tot zich te nemen. De Economische en Monetaire Unie omvat vandaag de dag slechts 19 van de 27 leden van de Europese Unie. Aangezien de europeanisering van een aantal nationale uitgaven het mogelijk zal maken de begrotingen en ook de fiscale druk in de lidstaten te verlagen, kan dit ook bijdragen aan een herwonnen populariteit van nationale politici. Uiteraard rijst de vraag naar de parlementaire controle op een Europa met verschillende snelheden. President Macron lijkt te opteren voor de oprichting van een parlementaire assemblee die enkel bevoegd zou zijn

voor de Economische en Monetaire Unie en zou bestaan uit afvaardigingen van de nationale parlementen. Deze formule is niet zonder gevaar omdat nationale volksvertegenwoordigers niet zelden hun nationale electorale belangen laten primeren op het algemene Europese belang. Bovendien dreigt dan een rivaliserend parlement te ontstaan in zijn verhouding met het Europees Parlement. Daarom is het verkieslijk om in de schoot van het Europees Parlement, dat 760 leden telt, een opdeling te maken en de E-parlementairen van de kernlanden voor bepaalde materies in een soort van uitgebreide parlementaire commissie te laten samenkomen en beslissen.

4. Een Europese kieskring

Het verdient ook aanbeveling dat een beperkt aantal leden van het Europese parlement, bijvoorbeeld 10%, zou worden verkozen in een Europese kieskring die zich uitstrekt over alle lidstaten. Zo zouden echte Europese vertegenwoordigers lid worden van het Europees Parlement en minder geneigd zijn standpunten te verdedigen die samenvallen met de nationale belangen van hun eigen land. Tegelijkertijd moet worden gedacht aan een rechtstreekse verkiezing van de twee topfuncties binnen de Europese Unie: voorzitter van de Europese Commissie en voorzitter van de Europese raad.

In de wereld van morgen zal de bevolking van Europa nauwelijks 6% van de wereldpopulatie vertegenwoordigen. De invloed van de Verenigde Staten brokkelt af. China en Rusland worden en blijven belangrijke geopolitieke spelers. Toch is het overdreven de wereldsituatie te beschouwen als tripolair. Er zijn nog andere belangrijke landen met een aanzienlijk groeipotentieel, zoals India, Indonesië, Japan, Brazilië en de olieproducerende landen van het Midden-Oosten. Deze laatste, zoals Saoedi-Arabië en de Verenigde Emiraten, staan voor een complex reconversieprobleem van hun uitsluitend op olie gevestigde economieën. De coronacrisis zal hun problemen nog verscherpen, aangezien het verminderen van het oliegebruik in de geïndustrialiseerde wereld de olieprijs zeer aanzienlijk doet dalen. Waar blijft Europa op dit wereldwijde speelveld, waar plaats is voor hopelijk meer gezag dan voor macht? Het is dan ook de hoogste tijd om Europa, gelouterd door de coronacrisis, uit te bouwen tot een hechte gemeenschap. Niet als een bolwerk van militaire sterkte en dominantie, maar als een beschaving van menselijke waarden. Als een vaderland om te beminnen.

Samengevatte aanbevelingen voor een anti- en post-corona-strategie

Bovenstaande analyse en het bijbehorende betoog kunnen worden samengevat in een omvattende strategie en toekomstgerichte hervormingen. Want vandaag is morgen gisteren. Er moeten vooral duidelijke prioriteiten worden gesteld.

1. De zieke mens optimaal behandelen met het oog op zijn genezing. De gezondheidssector stabiliseren.
2. De ziekte verwekt door COVID-19 maximaal vermijden, preventief en curatief, door persoonlijke gedragswijzigingen en interindividuele afstandelijkheid.
3. De ziekte uitroeien door fundamentele research en ontwikkeling van medicijnen en vaccins. De resultaten van het onderzoek mogen niet het voorwerp zijn van commercieel protectionisme. Zich voorbereiden op een tweede COVID-19-golf.
4. De maatschappelijke solidariteit sociaal verstevigen door een sociaal pact, een billijke verloning, minder ongelijkheid en de strijd tegen werkloosheid en armoede. Anders gaan werken (meer telewerken) en anders gaan leven.
5. Financiële ondersteuning van bedrijven en economische activiteiten die vooral gericht zijn op innovatieve technologieën en het stimuleren van de economische groei. Speciale aandacht voor de zwaarst getroffen sectoren, zoals de culturele manifestaties, evenementen met veel volk, het toerisme en de horeca.
6. De efficiëntie vergroten van de instellingen in België, door een duidelijke afbakening van respectievelijk federale en regionale bevoegdheden. De vragen over al dan niet herfederaliseren worden het best – vanuit het standpunt van meer efficiëntie – in een eerste fase beantwoord door niet-politieke deskundigen. In vele maatschappelijke domeinen dient bij de politieke besluitvorming trouwens meer een beroep te worden gedaan op experts. De coronacrisis is bovendien van aard om de rol van de overheid op diverse niveaus te vergroten.
7. De strenge Europese begrotingsnormen moeten tijdelijk worden opgeschort.
8. Voor de financiering is een Europese aanpak absoluut vereist, met de Europese Centrale Bank als belangrijke hefboom. Eenmalige monetaire financiering moet worden bekeken.
9. Naast de strijd tegen de economische gevolgen van de coronacrisis moet de Europese Unie haar prioritair klimaatbeleid en het bevorderen van de digitale transitie onverkort handhaven.
10. De Europese Economische en Monetaire Unie moet geleidelijk worden vervolledigd door een begrotingsunie dankzij de europeanisering van een aantal nationale uitgaven, zoals de anti-corona-maatregelen, het klimaatbeleid, defensie, fundamentele research enz.
11. De Europese Unie mag zich niet laten meeslepen in een neoprotectionistisch handelsbeleid, onder meer tegenover China. Er is wel meer nood aan fair trade en een grotere Europese economische onafhankelijkheid.

12. De Europese, vooral ethische waarden dienen gehandhaafd en verdedigd te worden. De coronacrisis is in wezen een kwaliteitstest voor onze beschaving.

Corona als beschavingstest

De democratie is een facet van de menselijke beschaving omdat het gaat om een bestuursvorm waarin het algemeen belang voortspuit uit een bijna hegeliaanse synthese van individuele en vaak erg verschillende voorkeuren. De Europese Unie is met haar 27 lidstaten en via haar instellingen als het ware een dagelijkse oefening in dit beschavingsproces: het beslechten van conflicten en daaruit een gemeenschappelijk standpunt distilleren. Een beschaving heeft eigenlijk geen andere keuze. Zo niet ontstaat de barbaarse 'ontschaving' en verzeilen we in de vernietiging van menselijkheid die oorlog heet.

Kan de coronacrisis de beschavingsnoodzaak aanscherpen, al was het maar op het niveau van de Europese Unie? Het antwoord hierop is bevestigend, zelfs als men zijn wensen voor werkelijkheid neemt. Want er rijzen meteen moeilijkheden, paradoxen, tegenstellingen, verwickelingen en groepsbelangen zodra de vraagstelling concreet wordt. Een actuele en belangrijke vraagstelling, die de draagwijdte heeft van een testcase, luidt: 'Kan men de productie van levensnoodzakelijke medicijnen overlaten aan zeer efficiënte en hooggekwalificeerde farmaceutische privébedrijven, die uiteindelijk op een uiterst concurrentiële markt verplicht worden het winstmotief te laten doorwegen, terwijl de gezondheid van de patiënt moet primeren? Biedt het marktmodel de meest sluitende oplossing voor het lenigen van de meest essentiële menselijke nood: overleven – in casu van corona – door de gezondheid te laten primeren? En wat kan de rol zijn van de overheid, vooral als rekening wordt gehouden met de ethische dimensie van het vraagstuk?' Bij het beantwoorden van deze vragen stelt men onvermijdelijk vast dat er dieperliggende maatschappelijke paradigma's bestaan, die door de eeuwen heen een beschaving hebben gevormd, geboetseerd, aangepast, gewijzigd en ethisch aangestuurd. In Europa is dat ongetwijfeld het christendom en zijn ethische normen en filosofische leer. Dat werd sterk beïnvloed door de integratie van een aantal belangrijke stellingen en ideeën die oorspronkelijk werden geformuleerd door grote Griekse denkers als Plato en Aristoteles. Zij stonden mee aan de wieg van het Europa van de Europese waarden.

Het is erg boeiend de paradigma's van de Europese beschaving en bijvoorbeeld de Aziatische, zoals China en Japan die beleven, te vergelijken. Zo kan men stellen dat Europa een groot belang hecht aan het schuldbesef, terwijl in China en Japan voornamelijk het schaamtebesef een grote rol speelt: Europese schuld versus Aziatische schaamte. Zij spelen ook een rol in het omgaan met de coronacrisis. In China doet men er alles aan om de rampzalige menselijke gevolgen van COVID-19 zo snel en goed mogelijk uit de media te houden en te verdoezelen. Hinderlijke getuigen, zoals dokter Li Wenliang, wordt het zwijgen opgelegd, om vervolgens met trots te beweren dat het bewind vanuit Beijing op efficiënte wijze het rampspoedige virus heeft kleingekregen. In Japan hebben na de Tweede Wereldoorlog vele generaals harakiri gepleegd omdat ze de schaamte van de

capitulatie niet konden verwerken. Het schaamtegevoel van Aziaten lijkt vooral het gevolg te zijn van een bepaalde interpretatie van de leer van Confucius, die sterk de nadruk legde op plichtsbewustzijn en perfectie. Wie niet kan doen wat hij moet doen, moet hierover beschaamd zijn. In de christelijke wereld daarentegen triomfeert het paradigma van het schuldbewustzijn, het zondebesef dat teruggaat tot het Bijbelse verhaal van de schepping en de verbanning van Adam en Eva uit het aards paradijs na de erfzonde. In volle coronacrisis werd weleens door een of andere religieuze zeloot geopperd dat COVID-19 de schuld is van de mens: die werd door God gestraft voor de onzorgvuldige manier waarmee hij met de natuur omspringt.

Er zijn nog andere paradigma's die verklaren waarom de Europese en westerse beschavingen heel anders reageren op bepaalde uitdagingen dan de Aziatische. Hier gaat het om de fundamenteën van een beschaving, die zijn afgeleid van sociaal-economische gedragingen, gericht op elementaire behoeftebevrediging. Azië is veeleer een 'rijstcultuur', Europa een 'graancultuur'. Door de klimaat- en natuurlijke omstandigheden heeft de landbouweconomie, een geniale uitvinding van de mens, zich heel anders ontwikkeld in Azië dan in Europa. Vooral in China steunde de meest elementaire voeding van de bevolking op rijstteelt. Rijstvelden werden vaak zorgvuldig aangelegd op heuvels en terrassen. Deze natuurlijke omstandigheden verplichtten de rijstboeren om samen te werken, ook omdat het telen van rijst ingewikkelde irrigatiewerken vereist. Een alleenstaande landbouwer kan onmogelijk met succes op een klein stukje grond voldoende rijst kweken op een efficiënte en bevredigende wijze. Samenwerking is dus vereist, op basis van gemeenschappelijk bezit en coöperatieve formules van uitbating, verdeling en verkoop van de oogst. Met andere woorden: de rijstcultuur promoot op een bijna natuurlijke wijze vormen van collectivisme, in de positieve betekenis van het woord, met veel solidariteit en wederzijdse hulp. Het is dan ook niet verwonderlijk dat iemand als Mao Ze Dong gegrepen heeft naar het collectivistische communisme en marxisme, omdat hij wist dat deze ideologie vrij vlot kon gedijen in een land waar gemeenschappelijke landbouwuitbatingen de meest natuurlijke zaak van de wereld waren. Weldra is echter gebleken dat de autoritaire en bureaucratische manier waarop het communisme werd georganiseerd, contraproductieve gevolgen had, die zich uitte in economische ondoelmatigheid, armoede en veel mistoestanden en corruptie. Het harde communisme werd dan ook vervangen door een centralistisch staatskapitalisme.

Het Europese sociaal-economische paradigma, dat uit de landbouw is voortgesproten, verschilt erg van het Aziatische rijstteeltbeginsel. De Europese laagvlakte en het landbouwareaal leenden zich perfect voor de graancultuur. De landbewerking hiervoor vergt een totaal andere maatschappelijke organisatie dan de rijstcultuur, die vormen van intense samenwerking en een zeker collectivisme impliceert. De graancultuur maakt de individuele landbouwer, de spreekwoordelijke boer samen met zijn gezin, verantwoordelijk voor zijn stuk grond, waarvan hij de

eigendom beschermt en waarvoor hij zich persoonlijk en individueel aansprakelijk voelt. Dit zet de deur open naar vermogensopbouw, ruilhandel, concurrentie en liberalisme.

Van essentieel belang is momenteel de beschavingsvraag: kunnen wij fundamentele vrijheden, rechten en plichten terzijde schuiven omwille van de strijd op leven en dood tegen het COVID-19-virus of van de essentiële doelstelling om de ineenstorting van economie en de welvaart te voorkomen? Theoretisch is het antwoord niet zo moeilijk als we het bekijken vanuit de Europese waardeschalen – het redden van mensenlevens primeert op de promotie van de economische welvaart – maar in de praktijk kunnen zich bij het zoeken naar concrete oplossingen pijnlijke dilemma's voordoen. Populistische politici aarzelen niet te verkondigen dat de economische crisis erger is dan een sanitaire coronacrisis omdat economische rampspoed veel werkloosheid en armoede veroorzaakt, waardoor de gezondheid van zeer veel mensen wordt aangetast, soms met de dood als gevolg. Vervolgens rijst de lastige vraag of het leven van de ene mens meer waard is dan het leven van een andere? Is het leven van een jongeman die, statistisch gesproken, nog driekwart van zijn leven te leven heeft waardevoller dan dat van de oudere die over vijf jaar het aardse tranendal zal hebben verlaten? Socio-economen hebben gepoogd de maatschappelijke waarde van een mensenleven te becijferen, waarbij wordt uitgegaan van de stelling dat die in grote mate afhankelijk is van de leeftijd van elke persoon. Tot ongeveer de leeftijd van 25 jaar is elk individu in onze moderne welvaartsstaten veeleer een verliespost: de gemeenschap heeft heel wat geïnvesteerd in zijn educatieve vorming en beroepsopleiding. Daarna begint het individu te renderen voor de samenleving, draagt men bij aan het bruto nationaal product en betaalt men belastingen en sociale-zekerheidsbijdragen. De curve van de persoonlijke maatschappelijke rentabiliteit gaat opwaarts. Maar op latere leeftijd vertraagt de beweging, vlakkt ze af en begint ze te dalen. Het individu doet dan meer een beroep op solidariteit en gemeenschapsdiensten, zoals onder meer gezondheidszorg. En eenmaal gepensioneerd daalt de curve onder de nullijn en kost men meer aan de gemeenschap dan men voor haar rendeert. Deze erg materialistische redenering blijkt opgeld te maken, wat kan leiden tot een heel 'praktische' conclusie. Het is verkieslijk in een ziekenhuis waar de beademingstoestellen schaars zijn geworden, voorrang te geven aan jongere patiënten, ten koste van bejaarden die het toch niet lang meer zullen uitzingen en van wie de maatschappelijke waarde negatief is geworden.

Beschavingsvragen worden pertinent, want politieker, wanneer zij te maken hebben met sociale rechtvaardigheid en de verdeling van de resultaten van een hoofdzakelijk door wetenschap en technologie gestuurde vooruitgang. Gedurende meer dan twee eeuwen werd in Europa het maatschappelijke debat beheerst door de spanning en de rivaliteit tussen het liberale kapitalisme en het socialistische en communistische collectivisme. De antinomie tussen deze maatschappelijke ideologieën ging over de inrichting van de samenleving, maar in wezen was de inhoud

van het debat ook in grote mate ethisch van aard en betrof het de betekenis en de inhoud van een beschaving.

Het kapitalisme, dat is ontstaan samen met de eerste Industriële Revolutie aan het einde van de 18de eeuw, legt de klemtoon op de noodzaak om te produceren en daardoor welvaart te creëren. De onzichtbare hand van de markteconomie zorgt dan wel voor voldoende doelmatigheid en de verdeling van de inkomens. Vragen naar die herverdeling werden zeker aanvankelijk niet gesteld. Het socialisme met zijn marxistische theoretische onderbouw legde meer de klemtoon op de verdediging van de rechten en belangen van de werknemers, en van de herverdeling ten gunste van de arbeiders, ook als hierdoor de economische vooruitgang werd getemperd. Deze tegenstelling voedde op het politieke strijdtoneel een langdurig conflict tussen links en rechts. Sommigen stellen de vraag of het grote meningsverschil tussen links en rechts nog relevant is, in een samenleving die poogt een efficiënt klimaatbeleid te voeren en strijdt tegen dodelijke ziekten, waarvan COVID-19 wellicht maar een van de vele is.

De waarheid is dat de tegenstelling tussen liberalisme en socialisme – laat staan communisme – een groot deel van haar logica en pertinentie heeft verloren. Dat is toe te schrijven aan de meer recente wetenschappelijke ontdekkingen en technologische revoluties, die het maatschappelijk gebeuren totaal hebben omgewoeld. De coronacrisis zal wellicht ook de tegenstelling tussen rechts en links afzwakken, zeg maar tussen het liberale kapitalisme en het collectivistische socialisme. Het te overmeesteren dodelijke COVID-19-virus heeft geen ideologische kleur en het komt er enkel op aan de vijand zo snel mogelijk uit te roeien. Hier is de befaamde ironische uitspraak van de Chinese leider en opvolger van Mao Ze Dong, Deng Xiaoping, van toepassing: 'Het maakt niet uit wat de kleur van de kat is. Als die maar muizen vangt.' Voor de oplossing van de coronacrisis is het alle hens aan dek en vervaagt niet alleen de ideologische tegenstelling maar ook de rivaliteit tussen het privé-initiatief en overheidsinitiatieven. De coronacrisis heeft in elke lidstaat van de Europese Unie aangetoond dat de overheid op alle niveaus – en dus de staat – een essentiële rol te vervullen heeft. Waarnemers hebben het de Europese Unie verweten dat zij te weinig richtinggevend is opgetreden omdat de EU nog te weinig een echte Europese federatie is met de kenmerken van een coherente staatsstructuur. Een van de belangrijke gevolgen van de coronacrisis is dat de tegenstelling tussen privé-initiatief en overheidsop treden wordt omgeturnd tot een efficiënte complementariteit. Privé-initiatief vereist steeds meer CSR, *corporate social responsibility*, en overheidsinmenging moet de vorm aannemen van een constructief partnership.

De mensheid krijgt sinds een aantal decennia een aanhoudende vloedgolf over zich heen van nieuwe wetenschappelijke inzichten en toepassingen, die alle aspecten van de samenleving beïnvloeden. Meestal situeert men het begin van deze tsunami van innovaties bij de ontdekking en verspreiding van de computer.

De verspreiding van ICT – de informatie- en communicatietechnologieën – heeft de wereld van denken en doen totaal gewijzigd. Vooral een beperkt aantal wetenschappelijke disciplines zijn de speerpunten van de aan de gang zijnde omwentelingen. Ik vat die met het acroniem BINC, dat de belangrijkste innovatieve ontdekkingsdisciplines aanwijst. B staat voor alles wat te maken heeft met biologie, genetica enzovoorts. De I verwijst naar informatica, artificiële intelligentie, robotica en communicatietechnologieën. De N onderstreept het belang van de nanotechnologie, de verkleining van de schalen en dimensies, en onder meer de introductie van de kwantumfysica in de technologie. En ten slotte is er de C, die doelt op cognitieve wetenschap, het bijzonder fascinerende onderzoek naar de werking van de menselijke hersenen met als doel het menselijke brein eventueel te beïnvloeden en te wijzigen, en daardoor ook de persoonlijkheid van het individu onderhevig te maken aan bijsturing. BINC bevordert de homo sapiens tot *homo deus*, een transhumanistisch wezen. Maar zonder ethische normering dreigt de *homo deus* te ontaarden in een *homo diabolus*. Deze revolutie veroorzaakt een breuklijn in de geschiedenis van de mensheid.

Karl Marx schreef in 1848, op een wiebelende tafel in een café op de Grote Markt in Brussel – nu het sjieke restaurant Le Cygne – zijn beroemde *Communistisch manifest*. Om de arbeiders te bevrijden van het juk van het kapitalisme stelde hij voor de productiefactoren af te pakken van de kapitalisten en er *Volkseigendom* van te maken. Die factoren waren toen, in volle eerste Industriële Revolutie van materiële aard: machines, bedrijven, grondstoffen... Door de ICT-revolutie zijn de productieprocessen, en is dus ook de productiviteit, in grote mate gedematerialiseerd. De productiviteit hangt nu af van innovatie, nieuwe ideeën, verbeelding, creativiteit, onderzoek, kennis en wetenschap, de bewerking van big data... Deze factoren kunnen niet worden genationaliseerd, laat staan gecollectiviseerd. De sociaal-economische fundering van het marxisme en van het collectivistische socialisme komt daardoor op losse schroeven te staan en verliest haar geloofwaardigheid en realiteitszin. Maar ook het liberale kapitalisme wordt grondig door elkaar geschud door ICT, digitalisering, numerisering, big data, internetisering enz. Het kapitalisme steunt immers op privé-eigendom, ook industriële privé-eigendom. Vandaag de dag wordt het steeds moeilijker om privé-eigendom te beschermen en privé te houden met juridische instrumenten als brevet, licentie, octrooi, patent, copyright... Het gaat om een zeer aanzienlijke problematiek, met verreikende maatschappelijke gevolgen. In welke mate is een nieuwe ontdekking of uitvinding, een nieuw idee, vanuit ethisch standpunt nog te beschouwen als het privé-eigendom van de auteurs? Of kan worden gesteld dat een belangrijke innovatie van meet af aan eigendom is van de mensheid? Het antwoord op deze laatste vraag is onder meer van kapitaal belang bij hoe we zullen omgaan met een eventueel anticoronavaccin. Kan dit uitsluitend nationaal, of moet het internationaal en multilateraal? En op welke wijze? Onmiddellijk rijst de vraag hoe enorme investeringen in research nog kunnen worden gerentabiliseerd als ontdekkingen van wereldwijd belang onmiddellijk ter beschikking worden gesteld?

Niets is alvast nog definitief privé, zeker als het gaat over intellectuele eigendom, en dat ondermijnt een van de funderingen van het kapitalisme. Tegelijkertijd is de markteconomie, het paradepaard van een kapitalistisch economisch systeem, uitgedijd tot een wereldmarkt, waarop zich een oligopolistische concurrentie voordoet van reusachtige multinationale bedrijven, giganten waarvan de omzet vaak groter is dan het bruto binnenlands product van veel landen. Zij beheersen de wereldmarkt *for better and for worse* en hun gedragingen zijn te vergelijken met de vechtlust en de vechtpartijen van dinosaurussen, de schrikwekkende reptielen die zo prachtig beschreven en getoond worden in de film *Jurassic park*, een van de meesterwerken van Steven Spielberg. Deze reuzebedrijven overspoelen en domineren steeds vaker de wereldmarkten. De financiering van deze giganten vereist ook een enorme concentratie van financiële diensten in de schoot van gigantische, multinationale bancaire instellingen. De Europese Commissie probeert de evenwichtige, billijke concurrentie in de hand te werken, maar dit lukt niet altijd. Dat is een reden waarom ik, zoals hoger al vermeld, al jaren pleit voor de oprichting, in de schoot van de Verenigde Naties, van een soort economische Veiligheidsraad, die naast de politieke Veiligheidsraad zou waken over economische vredebestichting en die gericht moet zijn op het creëren van sociale welvaart in de wereldgemeenschap. De bedoeling is te komen tot een wereldwijde, gereguleerde markteconomie.

Een ander idee dat ik al jaren verdedig bestaat erin de heftige en soms vernietigende concurrentie tussen ondernemingen te onderwerpen aan de dialectiek van de filosoof Hegel, die stelt dat uit tegenstellingen, meer bepaald thesis en antithesis, een synthese kan groeien. Zo blijkt het mogelijk dat concurrerende bedrijven op bepaalde gebieden toch kunnen samenwerken, bijvoorbeeld inzake onderzoek en ontwikkeling. Het is in dit verband merkwaardig vast te stellen dat tijdens de coronacrisis grote farmaceutische bedrijven bij hun zoektocht naar aangepaste medicijnen verklaard hebben dat ze hun inspanningen willen verenigen tot synergieën en dat ze dus de concurrentie willen vervangen door coöperatie. Deze innovatieve vorm noemen economen tegenwoordig 'coöpetitie'. Hopelijk kan de coronacrisis ertoe leiden dat dit soort atypische samenwerking nog meer wordt gepromoot. De Europese Commissie kan hieraan bijdragen door deze vormen van samenwerking financieel te ondersteunen.

De coronacrisis is in de wereld van vandaag een beproeving: voor de bewoners van de planeet aarde, elk land en zijn bevolking, de regeringen, de instellingen, het maatschappelijk weefsel. De wetenschap speelt een beslissende rol in het bepalen van de oorzaken en het ontdekken van adequate, preventieve en curatieve geneesmiddelen. De manier waarop een samenleving, een gemeenschap, een organisatie, een gezin en een individu omgaan met een verschijnsel als COVID-19 en zijn veelvuldige gevolgen, is een test voor de menselijke beschaving. Gaan we menselijk en medemenselijk om met de ziekte? Of is de individuele en collectieve reactie darwinistisch: een *struggle for life and survival of the fittest* waarbij de

mens andermaal zou bewijzen dat hij een ex-dier is, geen ere-dier. De manier waarop grote groepen mensen, zeg maar naties, reageren op de coronacrisis heeft alles te maken met fundamentele waardeschalen, zoals die bijvoorbeeld tot uiting komen als men zich geplaatst ziet voor de keuze tussen het prioritair bevorderen van de gezondheid of het prioritair in stand houden van de economische welvaart. Tenzij beide niet tegengesteld hoeven te zijn omdat ze complementair worden gemaakt. De ethiek, het oordeel over wat goed, minder goed en slecht is, over wat al dan niet overeenstemt met essentiële rechten en ook plichten, is determinerend bij het uitwerken van beleidsmaatregelen.

Moeten wij pessimistisch zijn bij het lezen en horen van de onrustwekkende berichten over het coronavirus, de ravage die het aanricht in het menselijk lichaam en in het maatschappelijk lichaam, zijn dodelijke vraatzucht en de bijzonder complexe opdracht om een afdoend vaccin of geneesmiddelen te ontdekken? Pessimisme is zeker niet aan te bevelen, want zo'n gemoedsstemming leidt tot fatalisme, hopeloosheid, gebrek aan initiatief en uiteindelijk zelfvernietigende berusting. Moeten we dan optimisme verkiezen, waarbij we hoopvol gestemd zijn en geloven dat er over een paar maanden een afdoend medicijn worden ontdekt en het virus definitief zal zijn verjaagd, zodat het onbezorgde feest van de consumptiemaatschappij zal kunnen heropstarten? Optimisme is evenmin aan te raden, wegens lichtzinnig, onvoorzichtig en heel riskant. Een optimist is trouwens vaak een slecht geïnformeerde pessimist!

Welke houding moeten we dan aannemen? De conclusie van dit verhaal luidt dat enkel meliorisme redding kan brengen. Melioristen zijn mensen die geloven in en hopen op de mogelijkheid om door toewijding en inzet mensen en dingen – kortom, de wereld – te verbeteren.

RECENTE STANDPUNTEN (vanaf 2016)

41. Anne-Mie Van Kerckhoven, Francis Strauven – *Een bloementapijt voor Antwerpen*, KVAB/Klasse Kunsten, 2016.
42. Erik Mathijs, Willy Verstraete (e.a.), *Vlaanderen wijs met water: waterbeleid in transitie*, KVAB/Klasse Technische wetenschappen, 2016.
43. Erik Schokkaert – *De gezondheidszorg in evolutie: uitdagingen en keuzes*, KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2016.
44. Ronnie Belmans, Pieter Vingerhoets, Ivo Van Vaerenbergh e.a. – *De eindgebruiker centraal in de energietransitie*, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, 2016.
45. Willem Elias, Tom De Mette – *Doctoraat in de kunsten*, KVAB/Klasse Kunsten, 2016.
46. Hendrik Van Brussel, Joris De Schutter e.a., *Naar een inclusieve robotsamenleving*, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, 2016.
47. Bart Verschaffel, Marc Ruyters e.a., *Elementen van een duurzaam kunstenbeleid*, KVAB/Klasse Kunsten, 2016.
48. Pascal Verdonck, Marc Van Hulle (e.a.) – *Datawetenschappen en gezondheidszorg*, KVAB/Klasse Technische wetenschappen, 2017.
49. Yolande Berbers, Mireille Hildebrandt, Joos Vandewalle (e.a.) – *Privacy in tijden van internet, sociale netwerken en big data*, KVAB/Klasse Technische wetenschappen, 2017.
50. Barbara Baert (e.a.), *Iconologie of 'La science sans nom'*, KVAB/Klasse Kunsten, 2017.
51. Tariq Modood, Frank Bovenkerk – *Multiculturalism. How can Society deal with it?* KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2017.
52. Mark Eyskens – *Europa in de problemen*. KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2017.
53. Luc Steels – *Artificiële intelligentie. Naar een vierde industriële revolutie?*. KVAB/Klasse Natuurwetenschappen, 2017.
54. Godelieve Gheysen, René Custers, Dominique Van Der Straeten, Dirk Inzé, *Ggo's anno 2018. Tijd voor een grondige herziening*. KVAB/Klasse Natuurwetenschappen, 2017.
55. Christoffel Waelkens (e.a.) – *Deelname van Vlaanderen aan grote internationale onderzoeksinfrastructuur: uitdagingen en aanbevelingen*, KVAB/Klasse Natuurwetenschappen, 2017.
55. Addendum. Jean-Pierre Henriët. – *Mijlpalen in internationale wetenschappelijke samenwerking*, KVAB/Klassen Natuurwetenschappen, 2017.
56. Piet Swerts, Piet Chielens, Lucien Posman – *A Symphony of Trees. Wereldcreatie naar aanleiding van de herdenking van de Derde Slag bij Ieper, 1917*, KVAB/Klasse Kunsten, 2017.
57. Willy Van Oversché e.a. – *De mobiliteit van morgen: zijn we klaar voor een paradigmawissel?*, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, 2018.
59. Dirk Van Dyck, Elisabeth Monard, Sylvia Wenmackers e.a. – *Onderzoeker-gedreven wetenschap. Analyse van de situatie in Vlaanderen*, KVAB/Klasse Natuurwetenschappen, 2018.
60. Liliane Schoofs – *Doctoraathouders geven het Vlaanderen van morgen vorm*, KVAB/Klasse Natuurwetenschappen, 2018.
61. Luc Bonte, Aimé Heene, Paul Verstraeten e.a. – *Verantwoordelijk omgaan met digitalisering. Een oproep naar overheden en bedrijfsleven, waar ook de burger toe kan/moet bijdragen*, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, 2018.
62. Jaak Billiet, Michaël Opgenhaffen, Bart Pattyn, Peter Van Aelst – *De strijd om de waarheid. Over nepnieuws en desinformatie in de digitale mediawereld*, KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2018.
63. Christoffels Waelkens. – *De Vlaamse Wetenschapsagenda en interdisciplinariteit. Leren leven met interdisciplinaire problemen en oplossingen*, KVAB/Klasse Natuurwetenschappen, 2020.

De volledige lijst met standpunten en alle pdf's kunnen worden geraadpleegd op www.kvab.be/standpunten

Dwingt een minuscuul klein virusje ons om anders te gaan leven, werken, leren, reizen, nadenken over het noodlot en een betere wereld? Hoe kunnen we COVID-19 kleinkrijgen zonder onze essentiële waarden in het gedrang te brengen? Of kan het juist dankzij die waarden?

We mogen ons alvast niet laten opsluiten in een dilemma: opnieuw comfortabel leven voor de meesten, zeker en korter leven voor de zwaksten. Of het omgekeerde: minder levenscomfort voor iedereen, maar een betere gezondheid voor de meest kwetsbaren. De oorzaken en de gevolgen van de coronacrisis moeten scherp worden geanalyseerd. Tot er een goed werkend vaccin gevonden is, zal de crisis een grenslijn trekken in het leven van de aardbewoners. Nadien wordt het nooit meer helemaal zoals het was. Bovendien zijn gelijkaardige crises die worden veroorzaakt door weer andere virussen en bacteriën, de komende decennia niet uitgesloten.

De geschiedenis van de toekomst wordt nu geschreven, door de noodzaak van een doordacht hervormingsbeleid voor de gezondheidssector, de sociale zekerheid, de werking van de arbeidsmarkt, de digitale transformatie, de financiering van de overheidsuitgaven, de verhoging van de productiviteit, het door- en voortzetten van een grondig klimaatbeleid. Dit alles zal maar lukken als ook de efficiëntie van de politieke besluitvorming en haar democratische gehalte aanzienlijk worden verbeterd, wat zal leiden tot een groter maatschappelijk draagvlak.

In ons kleine Europese schiereiland zal dat maar kunnen dankzij 'meer Europa', waardoor het Avondland an bijdragen aan de vermenselijking van de globalisering en bouwstenen kan aanreiken voor meer wereldbestuur en een faire organisatie van de wereldmarkten. De ethiek van de verandering wordt belangrijker dan de verandering van de ethiek.

De reeks Standpunten van de Academie is een bijdrage tot het wetenschappelijk onderbouwd debat over actuele maatschappelijke en artistieke thema's. De auteurs, leden en werkgroepen van de Academie schrijven in eigen naam, onafhankelijk en met volledige intellectuele vrijheid. De goedkeuring voor publicatie door een of meerdere Klassen van de Academie waarborgt de kwaliteit van de gepubliceerde studies.